

บทที่ ๓

แนวคิดสังคมนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

สังคมและการเมืองของพุทธบริษัทเป็นสังคมที่เกิดขึ้นจากเจตนาที่ต้องการจะแก้ไขปรับปรุงสังคมเก่า โดยมีจุดเริ่มต้นจากการเผยแผ่พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีการออกจากทุกข์ ความทุกข์ของสังคมเกิดขึ้นจากสาเหตุใด การจะทำให้สังคมเป็นสังคมที่ไร้ทุกข์จะกระทำได้หรือไม่ ทั้งหมดล้วนเป็นคำถามและแนวคิดที่เป็นแรงจูงใจและพลังผลักดันให้พระพุทธเจ้าทรงทำการรื้อโครงสร้างสังคมและการเมืองเก่าทิ้ง ซึ่งเรารับรู้ได้ในมิติที่เรียกว่า พระกรุณาที่ทำให้พระองค์ต้องทรงบุกเบิก จัดตั้งและปรับปรุงสังคมและการเมืองใหม่ให้สอดคล้องกับธรรมะ ให้เป็นสังคมแห่งการลดละกำจัดกิเลสตัณหา ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ มีความยุติธรรม เป็นสังคมที่มีความสามารถที่จะช่วยเหลือพึ่งพาตัวเองได้และเป็นที่พึ่งคือทำประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้ ผลลัพธ์ปลายทางที่เป็นเป้าหมาย ก็คือ การปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์และการครอบงำทั้งปวง ดังนั้น สังคมและการเมืองของพุทธบริษัทที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่สังคมที่เกิดขึ้นโดยความบังเอิญ แต่จะต้องเป็นสังคมที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยให้มีขึ้นอย่างแน่นอน จึงเป็นที่น่าศึกษาว่า สังคมและการเมืองแบบดั้งเดิมของอินเดียในขณะนั้นเป็นอย่างไร ทำไมจึงทรงปฏิเสธและปฏิรูปสังคมและการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ และลักษณะรูปแบบสังคมและการเมืองใหม่ในพื้นหรือในอุดมคติของพระองค์เป็นไปอย่างไร มีระบบรูปแบบโครงสร้างของสังคมภายใต้กรอบแนวคิดปรัชญาการเมืองใด

๓.๑ พัฒนาการความคิดของสังคมและการเมืองในสมัยพุทธกาล

การศึกษาสังคมและการเมืองอินเดียในสมัยของพระพุทธเจ้า เราสามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้โดยผ่านเอกสาร ตำราวิชาการด้านประวัติศาสตร์หรือศึกษาผ่านคัมภีร์ทางลัทธิศาสนาต่าง ๆ และข้อมูลเอกสารในพระไตรปิฎก ซึ่งทั้งหมดก็เป็นข้อมูลที่จะสะท้อนสภาพสังคมและการเมืองอินเดียได้จากหลักฐานที่ค้นพบมีการอธิบายว่าสังคมอินเดียดั้งเดิมแบ่ง เป็น ๒ เผ่า คือ เผ่าคราวิเดียน ซึ่งเป็นชนเผ่าพื้นเมืองเดิมและเผ่าอารยันซึ่งอพยพย้ายถิ่นฐานและทำการรบได้รับชัยชนะเหนือเผ่าคราวิเดียนแล้วตั้งตนเป็นเจ้าปกครอง

ภายหลังสังคมเผ่าอารยันได้พัฒนาความเชื่อเรื่องผิพวรรณวรรณะ โดยเกี่ยวโยงไปถึงการ
อวตารของมหาเทพ เช่น พระสุริยเทพหรือเทพแห่งไฟ เป็นต้น^๑ โดยภาพกว้างนัก
ประวัติศาสตร์อินเดียได้แบ่งพัฒนาการของสังคมและการเมืองอินเดียตามยุคสมัยออกเป็น
๔ ยุค คือ

๑. ยุคพระเวท (The Vedic period)^๒

๒. ยุคมหากาพย์ (The Epic Period) เป็นยุครามายณะและมหาภารตะ, ลัทธิไศวะ
(Saivism), ลัทธิไวษณพ (Vaisnavism), อุปนิษัท^๓

๓) ยุคพระสูตร (The Sutra Period) เป็นยุคของปรัชญาฮินดู ๖ สำนัก คือ สางขะ
โยคะ มีมามสา เวทานตะ ไวเศยิกะ และนैयाยะ

๔) ยุคนักปราชญ์อรรถกถาจารย์ (The Scholastic Period) เช่น กุมาริละ
(Kumarila) สังกะระ (Samkara) ศรีธระ (Sridhara) รามานุจา (Ramanuja) และมัทวะ (Madhva)^๔

ยุคพระเวทและยุคมหากาพย์เป็นยุคที่สำคัญและมีอิทธิพลมากต่อสังคมและ
การเมืองของอินเดีย เพราะก่อให้เกิดแนวคิด ความเชื่อ พิธีกรรมมากมายในอันที่จะทำให้
เทพเจ้าโปรดปรานและบันดาลพรในสิ่งที่ต้องการ ในเชิงวิชาการปัจจุบันได้มีการแบ่งกลุ่ม
แนวคิดสังคมและการเมืองของชาวอินเดียออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. กลุ่มที่เชื่อศรัทธาในพระเจ้าและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท กล่าวคือ
กลุ่มเทวนิยมหรือกลุ่มสำนักปรัชญาอัสติกะ (Orthodox) หรือลัทธิอนุรักษนิยม
(Conservative) ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้ปรากฏแบ่งเป็นสำนักลัทธิต่าง ๆ เช่น สำนัก

^๑Ruth Reyna, **Introduction to Indian Philosophy**, (New Delhi : Tata McGraw - Hill Publisshing
Co. Ltd., 1971), p.11,15-16. และ Majupurias, **God, goddesses & Religious symbols of Hinduism,
Buddhism&Tantrism**, (M.Devi, Lashkar (Gwalior), India, 2004), P. 37.

^๒สุนทร ธีรย์, **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพฯ: พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑,๓

^๓พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๔-๔๕.

^๔ S. Radhakrishnan, **Indian Philosophy, Vol. One**, (Delhi : oxford University Press, 1929), p.59.

ลัทธิฮินดู ๖ ทั้งสำนัก คือ ปรัชญานายะ ปรัชญาไวเศษิกะ ปรัชญาสาขะ ปรัชญาโยคะ ปรัชญามีมangsa และปรัชญาเวทาคะ^๕

๒. กลุ่มที่ไม่เชื่อศรัทธาในพระเจ้าและความศักดิ์สิทธิ์ของกัมภีร์พระเวท กล่าวคือ กลุ่มอเทวนิยม หรือกลุ่มสำนักปรัชญานาสติกะ(Heterodox) ได้แก่วรรณที่มีชื่อปรากฏในสมัย พุทธกาล คือ ปรัชญาครูทั้ง ๖ ได้แก่^๖

๑. ปุณณะกัสสปะ เจ้าลัทธิชีเปลือย ผู้ปฏิเสธผลของการกระทำ (อภิริยวาท)

๒. มกขลิโศกาล ผู้เป็นลูกศิษย์ของปารสวานถแห่งศาสนาเชน ผู้ปฏิเสธเหตุปัจจัย การกระทำ ความเพียร ความพยายามซึ่งไม่มีผลใดๆ (อเหตุวาท)

๓. อชิตะเกสสัมพล นักวัตถุนิยมผู้ปฏิเสธบุญ บาป ความดี ความชั่ว เพราะไม่มี สิ่งใดหลงเหลือหลังจากตายแล้ว (นัตถิ วาท)

๔. ปุณณะกัจจายณะ ผู้มีแนวคิดนัตถิ วาท แบบสัสตติกฏฐิ เชื่อความเป็นนิรันดร์ ของธาตุทั้ง ๗ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สุข ทุกข์ และชีวะ (จิต) เป็นสิ่งยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่อาจ ทำให้เกิดความสุขหรือความทุกข์แก่กันและกันได้

๕. นิครนถ์นาฏบุตร ผู้เน้นอัตตคติมถานูโยค มีแนวคิดแบบสัสตติกฏฐิ เชื่อว่า อตฺตาหรือชีวะตมนี้มีอยู่จริงอย่างถาวรไม่เปลี่ยนแปลง^๗

๖. สัตยชัยเวลัฏฐบุตร ผู้มีแนวคิดแบบอมราวิกเขปิยะ คือ มีถ้อยคำขัดแย้งไปมาคลุม ปลายไหลไม่ยืนยันความจริงหรือความแน่นอนใด ๆ^๘

^๕ ฟั้น ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒-๑๓.

^๖ ปรัชญาฮินดู ๖ สำนักเป็นคนละกลุ่มกับเจ้าลัทธิครูทั้ง ๖ (ไม่ได้นับถือกัมภีร์พระเวท) เป็นนักบวชเดียวิทย์พวกนอกกริธา ดูเพิ่มเติมใน จานงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ : ชุดอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑-๓๒, ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๒๗/๑๕๖.

^๗ นิครนถ์นาฏบุตรเป็นบุตรนักพื่อนรำที่ไม่มีกิเลสเครื่องเกื้อกถ้วร้อยรัด ปัจจุบันเรียกชื่อว่า พระมหาวิระและเป็นศาสดาองค์สุดท้ายที่ ๒๔ ของศาสนาเชน ดูเพิ่มเติมใน ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ผศ., ดร., ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๒., อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๔๕., ที.ที. (ไทย) ๕/๑๖๖/๕๕-๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๑/๒๔๕.

^๘ ที.ที. (ไทย) ๕/๑๖๖/๕๕, พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, พุทธปรัชญา สารและพัฒนการ, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕-๒๒. และ เดือน คำดี, ดร., พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐-๑๑.

๓.๒ สังคมและการเมืองอินเดียภายใต้อิทธิพลของคัมภีร์พระเวท

คัมภีร์พระเวทเป็นบทบัญญัติที่มีอิทธิพลครอบงำชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคม และการเมืองอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดสังคมกลุ่มขนาดใหญ่ที่เชื่อมั่นศรัทธาในพระเจ้า โดยเชื่อกันว่าคัมภีร์เกิดจากเทพเจ้าประทานมาให้ คำสอนใด ๆ ที่เกิดจากคัมภีร์พระเวทถือว่าเป็นความจริงแท้ที่รันครและศักดิ์สิทธิ์ และทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่าง ยิงยวด คัมภีร์พระเวทได้กลายมาเป็นข้ออ้างของเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับพิธีกรรมและ กฎระเบียบต่าง ๆ กระแสแนวคิดหลักที่เกิดจากความศรัทธาในคัมภีร์พระเวท ที่ได้แสดงถึง บริบทของสังคมและการเมืองของอินเดียอันโดดเด่นมีอยู่ ๒ กระแสแนวคิด คือ พิธี กรรมการบูชาัญญและระบบวรรณะ

๓.๒.๑ การบูชาัญญ (Sacrifices)

การบูชาัญญ (Sacrifices) เป็นพิธีกรรมที่มีแนวคิดและหลักปฏิบัติมาจากคัมภีร์พระเวท เป็นรูปแบบหนึ่งของการบวงสรวงหรือการอ่อนน้อมต่อเทพเจ้า ด้วยเชื่อว่า ทุกสรรพสิ่งทั้งวัตถุร่างกายและจิตใจเกิดจากการแบ่งสำแดงภาคจากพระเจ้า พระเจ้าเป็นผู้สร้างเป็นผู้ประทานชีวิตและพลัง ทรงคลบน้ดดาลให้ปริมาณของธาตุมารวมกันก่อให้เกิดเป็นรูปร่าง^๕ กล่าวคือ เกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ของพระเจ้า^๖ การบูชาัญญจึงเป็นสัญลักษณ์และบท พิสูจน์ของความเคารพศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้า คือ เป็นเครื่องสะท้อนรูปแบบของการบูชา เคารพ สรรเสริญ หรือเพื่อความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพระพรหม^๗ และเป็นการอ่อนน้อมเพื่อให้ เทพเจ้าโปรดปรานและประทานพร อีกทั้งยังช่วยในการกำจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย^๘ ในภายหลังการบูชาัญญจะได้กลายเป็นเงื่อนไขในการเสริมสร้างเกียรติยศ อำนาจ โภคทรัพย์

^๕ อติศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๖.

^๖ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

^๗ ที.ที. (ไทย) ๕/๕๒๐/๒๓๐.

^๘ Ralph T.H. Griffith, Translator, **Rigveda Book 1**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.sacred-texts.com/hin/index/rv01001.htm>, และ [rv01002.htm](http://www.sacred-texts.com/hin/index/rv01002.htm). [๒๖ ตุลาคม ๕๖]

ปัญญาบารมีของผู้นำ ลักษณะวิธีการของการบูชาัญญจำเป็นต้องใช้ชีวิตสัตว์ คือ โค แพะ และแกะอย่างละ ๗๐๐ บ้าง ๕๐๐ บ้าง^{๑๓} ซึ่งก็มีรูปแบบการบูชาัญญถึง ๕ รูปแบบด้วยกัน คือ

๑. **อัสวเมธ** การฆ่าม้าบูชาัญญ มีเสาค้ำสำหรับผูกสัตว์บูชาัญญ ๒๑ เสา และสัตว์ที่จะต้องถูกฆ่าอีกประมาณ ๕๕๕ ชนิด

๒. **บุริสเมธ** การฆ่าคนบูชาัญญ เป็นการบูชาด้วยสิ่งมีค่าและหวงแหนมากที่สุด

๓. **สัมมาปาสะ** การผูกสัตว์บูชาัญญ คือ การเหวี่ยงท่อนไม้ที่ใช้ตอนสัตว์เข้าไปที่หลักบูชาไฟแล้วร่ายพระเวทตรงที่ท่อนไม้นั้นตก

๔. **วาชเปยยะ** การบูชาัญญด้วยการผูกสัตว์ ๑๗ ชนิด

๕. **นิรคพะ** ัญญที่ไม่มีหลักัญญสำหรับบูชา คือ บูชาด้วยสมบัติทุกอย่างไม่มียกเว้นอะไรทั้งสิ้น มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง **สัพพเมธ**^{๑๔}

ในประเด็นของการบูชาัญญนี้ พระกุมารกัสสปะได้ถวายคำแนะนำต่อพระเจ้าปายาสีด้วยเหตุผลที่ว่า การบูชาัญญของพวกกษัตริย์และพราหมณ์ที่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกรหรือสัตว์ต่าง ๆ ให้ได้รับความเดือดร้อน... (จัดว่า)เป็นผู้มีมิจฉาทิฏฐิ มีมิจฉาสังกัปปะ มีมิจฉาวาจา มีมิจฉากัมมันตะ มีมิจฉาอาชีวะ มีมิจฉาวายามะ มีมิจฉาสติ มีมิจฉาสมาธิ ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ไม่มีความแพร่หลายมาก^{๑๕} ย่อมเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน กล่าวคือ เป็นการทารุณต่อสัตว์(คน และสัตว์)ที่ต้องถูกฆ่าบูชาัญญครั้งละเป็นจำนวนมาก^{๑๖}

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ในยุคสมัยนั้น หาหลักประกันความมั่นคงอะไรไม่ได้เลย เหตุเพราะว่าเงื่อนไข คุณค่า ความดีงามหรือความถูกต้องทั้งปวงไม่ได้อยู่ที่มนุษย์แต่ขึ้นอยู่กับที่เทพเจ้า และสิทธิในการอ้างเทพเจ้าก็ขึ้นอยู่กับชนชั้นปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจให้เป็นไปแต่เพียงฝ่ายเดียว กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่า

^{๑๓} ที.สี. (ไทย) ๘/๓๒๔-๓๕๔/๑๒๕-๑๔๕.

^{๑๔} มหายุญ ๕ คือ ฆ่าม้า ฆ่าคน การทำบ่วง การดื่มน้ำ การฆ่าทุกอย่าง, ส.ศ. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๕, ส.ศ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๐/๑๓๕-๑๓๕, อัง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๕/๓๓๑-๓๓๒.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๓๘/๓๖๕.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘-๘/๘-๘, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

พราหมณ์หรือกษัตริย์ผู้มีความศรัทธาซาบซึ้งต่อเทพเจ้าได้ยอมเผาหรือฆ่าตนเองเพื่อบูชาอัญ
แต่อย่างใด ดังนั้น ศาสนาที่มีลักษณะเช่นนี้จึงเป็นเพียงแค่เครื่องมืออย่างหนึ่งของชนชั้น
ปกครองที่ถูกนำไปใช้ในกระบวนการปกครองคนสังคมเท่านั้น

๓.๒.๒ ระบบวรรณะ

ตามข้อสันนิษฐานเบื้องต้น ระบบวรรณะเกิดขึ้นมาด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อรักษา
หรือแบ่งแยกเชื้อสายเผ่าพันธุ์ เพราะคำว่าวรรณะ แปลว่า สีผิว ซึ่งมักมาคู่กันกับคำว่า “ชาติ”
ที่แปลว่า กำเนิด โดยชาวอารยันเกิดความรังเกียจว่า ถ้าขึ้นมีการแต่งงานระหว่างเผ่า ในไม่ช้า
ความบริสุทธิ์หรือผิวขาวผ่องของชาวอารยันก็จะหมดไป^{๑๓} ระบบวรรณะจึงเกิดขึ้นเพราะ
ชนเผ่าอารยันต้องการที่จะสงวนอภิสิทธิ์ต่าง ๆ และครอบครองความมีอำนาจความยิ่งใหญ่ไว้
ให้แก่เผ่าของตน^{๑๔} ในภายหลัง ระบบวรรณะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนในคัมภีร์
พระเวทย์ กล่าวคือ หลักการกำเนิดของมนุษย์จากพระพรหม... เป็นหลักการพื้นฐานที่ใช้อ้าง
อธิบายและสร้างความชอบธรรมแก่ระบบวรรณะ^{๑๕}

๓.๒.๒.๑ ลักษณะของระบบวรรณะ

ระบบวรรณะเป็นระบบการแบ่งชนชั้นในสังคม โดยการยึดถือว่าบุคคลเกิดใน
วรรณะใดย่อมได้รับสิทธิหรือโอกาส และต้องดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนที่บัญญัติไว้อย่าง
แน่นอนตายตัว ผู้ที่เกิดในวรรณะไหนก็ต้องดำรงตนอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไป และการ
ประกอบอาชีพก็ต้องให้เป็นไปตามหน้าที่ของตน ๆ จะทำงานก้าวข้ามวรรณะกันไม่ได้
ตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นสิทธิ์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่จะเปลี่ยนแปลง

^{๑๓} เกลิม พงศ์อาจารย์, ประวัติศาสตร์อินเดีย, (กรุงเทพฯ: พินิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๑๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๗-๑๖๘.

^{๑๕} สุวรรณ สถาอานันท์, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, (กรุงเทพฯ :
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

มิได้ เพราะพระเจ้า คือ พระพรหมได้เป็นผู้กำหนดขึ้นมาไว้แล้วอย่างมีจุดหมายแน่นอน^{๒๐}
ลักษณะของระบบวรรณะมีดังนี้

๑. การยึดถือตระกูลหรือชาติกำเนิด พระพรหมเป็นผู้สร้างมนุษย์จากส่วนประกอบในร่างกายของพระองค์ คือ พระองค์ทรงรังสรรค์ พรหมณ์ กษัตริย์ ไวษยะ และศูทรขึ้นจาก พระโอษฐ์ พระพาหา พระเพลา และ พระบาท^{๒๑} ผู้ที่ถูกสร้างจากอวัยวะสูงก็ถือว่าเป็นคนในวรรณะสูง ส่วนผู้ที่ถูกสร้างจากอวัยวะที่สำคัญน้อยกว่า จัดเป็นคนในวรรณะต่ำ ดังนั้น คนที่เกิดในวรรณะไหนก็ต้องดำรงอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไป

๒. การดำเนินชีวิต ลูกหลานที่เกิดมาจะต้องดำเนินชีวิตตามรอยบรรพบุรุษของตน เช่น การแต่งงานเฉพาะคนในตระกูลเดียวกัน หรือตระกูลใดแต่งงานแล้วไม่มีบุตรไว้สืบสกุลถือว่าตระกูลนั้นเป็นหนี้ต่อบรรพบุรุษ และทรัพย์สินของผู้ที่ไม่มีบุตรสืบสกุล กษัตริย์มีสิทธิ์ที่จะลงโทษด้วยการยึดมาเป็นเจ้าของได้^{๒๒} ดังนั้นครอบครัวจึงจำเป็นต้องมีบุตรเพื่อสืบตระกูล แม้กระทั่งการกินอาหาร การประกอบอาชีพ ภาษาหรือคำพูดกิริยาท่าทางก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามวรรณะประเพณีที่เคยปฏิบัติตามกันมา^{๒๓}

การบัญญัติหน้าที่ไว้ตายตัวแน่นอนของระบบวรรณะตามคัมภีร์พระเวทมี ๔ ประเภท คือ กษัตริย์ พรหมณ์ แพศย์ ศูทร^{๒๔} มีหน้าที่ตามบทบัญญัติ ดังนี้

๑. กษัตริย์ (Ksatriyas) มีหน้าที่ป้องกัน และปกครองประชาชน ให้ทาน บูชาัญญศึกษาพระเวท ซึ่งเป็นระบบตำแหน่งที่สืบเชื้อสายมาจากโลหิต

๒. พรหมณ์ (Brahmins) มีหน้าที่สั่งสอนและศึกษาหาความรู้ในคัมภีร์พระเวท ประกอบพิธีกรรมบูชาัญญให้คนเหล่านี มีหน้าที่ให้และรับวัตถุทาน

๓. แพศย์หรือไวษยะ (Vaisyas) มีหน้าที่เลี้ยงปศุสัตว์ บริจาคทาน บูชาัญญ ศึกษา ค้าขาย ออกเงินกู้ และทำการกสิกรรม

^{๒๐} ปรีชา ช้างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐.

^{๒๑} ปรีชา ช้างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, หน้า ๒๐.

^{๒๒} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๐/๑๕๕.

^{๒๓} คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารยธรรมสมัยโบราณสมัยกลาง, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑.

^{๒๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

๔. **ศูทร (Sudras)** มีหน้าที่อย่างเดียว คือ รับใช้ให้บริการวรรณะทั้ง ๓ โดยเต็มอกเต็มใจ จัดเป็นพวกชั้นต่ำ^{๒๕}

๓.๒.๓ อิทธิพลของวรรณะกษัตริย์

สังคมและการเมืองของอินเดียถูกปกครองด้วยระบบกษัตริย์ ซึ่งโดยหลักการแล้ว กษัตริย์มีหน้าที่รักษาอธิปไตย ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิต ซึ่งเป็นความยากลำบากสำหรับการแยกแยะระหว่างการกระทำประโยชน์เพื่อตนเองกับเพื่อประชาชน เพราะกษัตริย์คือความเป็นชาติและชาติคือความเป็นกษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากในกฎทนต์สูตร เมื่อประชาชนยากจนเดือดร้อน บ้านเมืองมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง พระเจ้ามหาวิชิตราชกลับกลายเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีภักเณรมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง และทรงแก้ปัญหาความยากจนเดือดร้อนของประชาชนด้วยการบูชา^{๒๖} เพื่ออ่อนน้อมต่อเทพเจ้า ทรงหวังให้เทพเจ้าบันดาลสุขหรือกำจัดทุกข์ภัยต่าง ๆ พร้อมทั้งเป็นการเสริมอำนาจบารมีของพระองค์ให้มั่นคง

๓.๒.๓.๑ ลักษณะการปกครองของวรรณะกษัตริย์

ในสมัยพุทธกาลอินเดียมีอาณาจักรถึง ๒๑ แคว้น^{๒๗} ซึ่งแต่ละแคว้นจะถูกปกครองโดยกษัตริย์เหมือนกันหมด แต่มีลักษณะที่ต่างกันเพียง ๒ ระบบ คือ

๑. **ระบบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์** แคว้นที่ปกครองในลักษณะนี้ที่สำคัญ ๆ มี ๔ แคว้น คือ แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นวังสะ แคว้นอวันตี^{๒๘}

^{๒๕} S. Radhakrishnan, **Indian Philosophy**, Vol. One, p. 111-112., ที่.ดัมบลิ. ริส เดวิดส์, **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**, สมัย สิงหสิริ, (แปล), (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๕๕-๑๐๐, และปริชา ช้างขวัญยืน, **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**, หน้า ๒๓.

^{๒๖} ที.ลี้. (ไทย) ๕/๓๓๖-๓๓๗/๑๓๑.

^{๒๗} อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๕๘, สำนักพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาขั้นตรี**, (กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด , ๒๕๕๐), หน้า ๕๕ – ๕๖, พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๒๘} กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, **อินเดียสมัยพุทธกาล**, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๑,๘๒.

พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดและมีตำแหน่งที่ลดหลั่นกันลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี เสนาในส่วนย่อยก็จะมีคาม นิคม ชนบท ซึ่งมีเจ้าหัวหน้าใหญ่ปกครองอีกด้วย^{๒๕}

ระบบการปกครองแบบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ การทำแคว้นของตนให้มั่นคงแข็งแรงและให้มีอำนาจมากที่สุด ซึ่งในประวัติศาสตร์เราจะพบเรื่องราวของการทำสงครามระหว่างกษัตริย์อยู่บ่อยครั้ง เพราะการทำสงครามเป็นกีฬาอย่างหนึ่งของกษัตริย์ ด้วยว่าสงครามคือการขยายพระราชอำนาจหรืออาณาจักรออกไปจนกว่าจะหาผู้ต้านทานไม่ได้ เพื่อเป็นการพิสูจน์ถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ตามหลักการที่ว่า พระเจ้าแผ่นดินถ้าทรงถือสันโดษก็พินาศ หลุยส์แปดยี่สิบเก้ามีความละเอียดพิถีพิถัน^{๒๖} ดังนั้น กษัตริย์จึงทำการต่อสู้แย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่เหนือแคว้นของตนและกันอยู่ตลอดเวลา แคว้นที่อ่อนแอกว่าต้องตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นที่มีแสนยานุภาพเข้มแข็งกว่าหรือไม่อย่างนั้นก็ต้องขอทำสัมพันธไมตรีต่อกัน^{๒๗} เช่น สงครามระหว่างศากยวงศ์กับพระเจ้าวิฑูทกะ พระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าแคว้นวัชชี พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระเจ้าอชาตศัตรู^{๒๘} เป็นต้น ซึ่งก็ได้สะท้อนความเป็นแคว้นใหญ่ที่เรื่องอำนาจย่อมมักจะทำการรบพุ่งกันอยู่บ่อย ๆ ^{๒๙} ดังนั้น การทำสงครามจึงเป็นภาระหน้าที่อย่างหนึ่งของกษัตริย์

๒. ระบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐ แคว้นที่กษัตริย์ปกครองในลักษณะสามัคคีธรรมนี้ คือ แคว้นวัชชี เป็นต้น^{๓๐} ซึ่งยังสามารถแยกย่อยได้อีก ๒ ลักษณะ คือ แบบรัฐเฉพาะหรือแบบสภาตระกูลโดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์

^{๒๕} สำนักพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาชั้นตรี (ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน)**, หน้า ๕๕ - ๕๖., พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า ๕.

^{๒๖} จาณักยพราหมณ์, **ราชนิติจาณักยศตกะฉบับภาษาสันสกฤต**, หลวงพิณิจวรรณการ (แสวง สาลิตุล) (แปล), (กรุงเทพฯ : อรุณกาลาพรวิฑู, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

^{๒๗} แสวง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๒๐.

^{๒๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๖/๑๔๕, ที.ม (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๒.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

เช่นเดียวกัน^{๓๕} และเป็นแบบสมัพันธ์รัฐ คือ มีรัฐอิสระหลาย ๆ รัฐมารวมกันแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขที่ทรงอำนาจเด็ดขาด แต่ใช้วิธีเปิดโอกาสให้กษัตริย์ทุกราชวงศ์มีอำนาจหมุนเวียนกันขึ้นมาปกครองบริหารงาน โดยการคัดเลือกจากสมาชิกราชวงศ์หลาย ๆ รัฐให้ขึ้นมาปกครองกันเป็นวาระ^{๓๖} ด้วยการประชุมพิจารณาปรึกษาหารือกันในสภาสันนิบาตการหลักการของระบบนี้ที่สำคัญที่สุดคือ ระบบสามัคคีธรรม ตราบใดที่ยังมีความสามัคคีกันอยู่รัฐก็จะมีความเข้มแข็ง แต่เมื่อเกิดการแตกแยกความสามัคคี เกิดการแย่งชิงอำนาจกัน รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้^{๓๗} ระบบสามัคคีธรรมก็มีอาจดำรงอยู่ได้ กล่าวคือ ต้องพึงพินาศ^{๓๘}

การปกครองทั้งสองระบบนั้นมีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือ อำนาจสูงสุด เด็ดขาด อยู่ภายใต้ของบุคคลเพียงคนเดียว เป็นระบบที่ให้ความสำคัญหรือเชิดชูบูชาในตัวผู้นำ แม้ว่าบางระบบอาจจะมีที่ปรึกษาหรือสภาและการสับเปลี่ยนตัวผู้นำอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงละครของการเกลี้ยอำนาจและผลประโยชน์ภายในสังคมเครือญาติของกษัตริย์เท่านั้น เพราะศูนย์กลางของอำนาจและลักษณะของการปกครองก็ยังคงดำรงอยู่สภาพเดิม กล่าวคือ การปกครองเป็นไปเพื่อการสร้างอำนาจ ความมั่นคง เกียรติยศของระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์เท่านั้น เพราะสงครามของกษัตริย์เป็นหลักฐานพิสูจน์ธาตุแท้ของระบบ โดยจะเห็นได้จากการทำสงครามเหตุเพราะศักดิ์ศรีที่ไม่อาจจะยอมให้ใครมาดูถูกเหยียดหยามได้ หรือทำสงครามเพราะความอิจฉาหรือกลัวรัฐอื่นจะยิ่งใหญ่ไปกว่าตน ซึ่งเป็นสงครามที่ไม่ใช่การต่อสู้หรือเสียสละเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้แก่ประชาชน ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ทำการยึดครองสิทธิอำนาจอธิปไตยของสังคมทั้งหมดไว้เพียงคนเดียว โดยอาศัยหัวใจ คือ อำนาจที่เผด็จการเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และทำการขยายฐานอำนาจให้กว้างขวางออกไปให้มากที่สุด ดังนั้น ถ้าสังคมโศกดีมีกษัตริย์เป็นคนดีและมีคุณธรรม สังคมนั้นก็จะมีความสุขความเจริญ แต่ถ้าสังคมโศกร้ายได้กษัตริย์เป็นผู้ที่โหดร้าย ไร้เมตตา สังคมก็จะประสบกับความลำบากอันเนื่องมาจากการถูกบังคับเอาเปรียบ

^{๓๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), จาริกบุญ – จาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๓๗} กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียนสมัยพุทธกาล, หน้า ๕๐.

^{๓๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๓๐ - ๓๑.

๓.๒.๔ อิทธิพลของวรรณะพราหมณ์

ตามความเชื่อที่ว่า พราหมณ์เป็นบุตรเป็นโอรสที่เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม เป็นทายาทของพระพรหม^{๓๕} พราหมณ์จึงมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมและอธิบายคำสอนใน คัมภีร์พระเวทย์ พราหมณ์จึงถือว่าเป็นกลุ่มชนชั้นของนักบวชที่ถือตนเองว่าเป็นวรรณะที่ ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์ เท่านั้นบริสุทธิ์... เป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น^{๓๖} อีกทั้งพราหมณ์ยังมีตำแหน่งสถานะเป็น ปุโรหิตผู้ให้การศึกษาแก่โอรสกุมาร และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับหลักการปกครองแก่กษัตริย์^{๓๗} วรรณะพราหมณ์กับกษัตริย์เป็นระบบวรรณะที่อาศัยเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังจะ เห็นได้จากคติที่ว่า กษัตริย์จะยิ่งใหญ่มั่นคงได้ก็ด้วยอาศัยพราหมณ์ให้การสนับสนุน คำชูตำแหน่ง^{๓๘}

สถานะของพราหมณ์แม้จะเป็นนักบวช แต่ก็ยังเป็นนักบวชที่มีตำแหน่งสถานะหรือ เป็นเครื่องมือในระบบการปกครอง เสมือนปฏิบัติตามหน้าที่เจ้าพนักงานของรัฐ นั้นหมายความว่า พราหมณ์ได้ประโยชน์สองต่อ คือ สถานะของนักบวชและเป็นเจ้าพนักงาน ของรัฐ กล่าวคือ คนในสังคมที่ต่ำกว่าพราหมณ์จะต้องเคารพยำเกรงและจะต้องปฏิบัติตาม คำสั่งของพราหมณ์โดยไม่มีข้อแม้แต่อย่างใด เพราะกลัวบาปหรือกลัวพระเจ้าจะลงโทษ อีกทั้งยังต้องพึ่งอาศัยพราหมณ์ในการประกอบพิธีกรรม^{๓๙} ดังที่ปรากฏในกฎหมาย มนุษธรรมศาสตร์ของฮินดูที่ว่า พราหมณ์มีสิทธิอำนาจในการสั่งลงโทษศัตรู การฆ่าพราหมณ์ เป็นบาปสูงสุด การทำร้ายร่างกายพราหมณ์ให้บาดเจ็บจะกระทำมิได้ ถ้าพราหมณ์กระทำ ผิดจะถูกลงโทษได้เพียงการเนรเทศ ให้โกนศีรษะ ยึดทรัพย์หรือให้ทิ้งทรัพย์ ให้สาธยาย คัมภีร์และให้ทรมานลงโทษตนเองเท่านั้น^{๔๐} ใครที่ฆ่าพราหมณ์จะต้องถูกประหารและถูกยึด

^{๓๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทนาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐๓.

^{๓๘} Radhakrishna Choudhary, **Kautily's Political Ideas and institution**, (India: Chaukhamba Sanskrit Series Offices, 1971), p. 73.

^{๓๙} เฉลิม พงศ์อาจารย์, **พื้นฐานอารยธรรมไทย**, (กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖.

^{๔๐} Max Muller F., **The Sacred Book of the East : The Law of the Manu**, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1970), p. 320., p. 436., p. 470.

ทรัพย์ทั้งหมด^{๔๕} สรุปก็คือ พรหมณ์จะทำผิดกฎหมายมากเพียงใด ก็จะไม่มีโทษประหารชีวิตหรือกักขังและเฆี่ยนตี เพราะเป็นนักบวชและเป็นเจ้าพนักงานของรัฐที่มีอำนาจในการสั่งลงโทษอยู่แล้ว

๓.๒.๕ อิทธิพลของวรรณะแพศย์

ในคัมภีร์พระเวทย์ วรรณะแพศย์ต้องมีหน้าที่เลี้ยงปศุสัตว์ บริจาคทาน ทำการศึกษา ค้าขาย เป็นต้น กลุ่มคนวรรณะแพศย์ที่โดดเด่น คือ พวกเศรษฐีที่เป็นคนทำมาค้าขาย มีฐานะทางการเงินดี มีสิทธิ มีเกียรติยศ และมีอิทธิพลมากในสังคมและในราชสำนัก^{๔๖} แต่ถึงกระนั้นวรรณะแพศย์โดยรวมก็ยังจัดว่าเป็นชนชั้นที่ยังต่ำกว่ากษัตริย์หรือพรหมณ์เพราะยังถูกเครื่องผูก คือ เรือนผูกไว้^{๔๗} แม้ว่าวรรณะแพศย์จะมีฐานะเป็นเศรษฐีมั่งคั่งร่ำรวยได้ แต่ก็ปรากฏว่าในแว่นหนึ่ง ๆ มีเศรษฐีไม่กี่คน เช่น ทั้งกรุงราชคฤห์มีเศรษฐีเพียงแค่ ๕ คน คือ โชติยเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี ปุณณกเศรษฐีและกากวลียเศรษฐี และจะเป็นเศรษฐีได้ก็ต้องได้รับการแต่งตั้งตำแหน่งจากพระเจ้าแผ่นดิน^{๔๘}

เราจะเห็นบทสรุปได้เป็นอย่างดีว่า วรรณะแพศย์ที่ฐานะเป็นเศรษฐีมั่งคั่งร่ำรวย ก็คือตำแหน่งของเหล่าขุนนางที่อยู่ใกล้ชิดหรือคุ้นเคยสนิทกับสถาบันกษัตริย์เท่านั้น เพราะความร่ำรวยมันคงถือว่าเป็นภัยต่อกษัตริย์ และเข้าหลักทฤษฎีที่ว่า ถ้าหากกษัตริย์ไม่ทรงกำจัดการอำมาตย์ราชมนตรีหรือผู้ที่มีทรัพย์สมบัติหรือมีความสามารถเสมอด้วยพระองค์ เป็นผู้รู้ความลับของพระองค์ เป็นผู้รู้ มีจิตใจอีกเหิม เป็นผู้กุมอำนาจไว้ได้ครึ่งประเทศ สุดท้ายพระองค์นั้นแหละจะถูกกำจัดเสียเอง^{๔๙} ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจภายใต้การปกครองของวรรณะกษัตริย์จึงเป็นไปเพื่อการใช้สอยของสถาบันกษัตริย์เท่านั้น โดยรวมแล้วทรัพย์สินทั้งหมดเป็นของกษัตริย์หรือเป็นของหลวง ส่วนผู้คนในสังคมเป็นเพียงผู้อาศัยอยู่อาศัยกิน

^{๔๕} Max Muller F., *The Sacred Book of the East : The Sacred Law of the Aryas*. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1969), p. 201.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๒.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^{๔๘} อจ. จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖๑/๓๕๒.

^{๔๙} ราชบัณฑิตยสถาน, *ราชনীติ-ธรรมনীติ*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๑.

ชั่วคราวเท่านั้น ไม่ได้เป็นผู้มีสิทธิ์ในการครอบครองเป็นของตนเองโดยอิสระ เพราะแม้แต่ชีวิตก็ยังไม่ใช่เป็นของตนเองแล้วทรัพย์สินสมบัติที่จะมาเป็นของตัวเองก็ไม่ต้องพูดถึง

๓.๒.๖ อิทธิพลของวรรณะสูตร

เงื่อนไขตามคัมภีร์พระเวทย์ได้กำหนดอาชีพหรือหน้าที่ของวรรณะสูตรให้เป็นเพียงผู้รับใช้^{๕๐} เพราะวรรณะสูตรเป็นเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของมารจึงได้รับการเกิดจากพระบาทของพระพรหม^{๕๑} ดังนั้น วรรณะสูตรมีหน้าที่เพียงอย่างเดียว คือ จะต้องรับใช้คนในวรรณะทั้งสามด้วยความเต็มใจ^{๕๒} สูตรเท่านั้นควรบำเรอสูตร ผู้อื่นใครเล่าจักบำเรอสูตร^{๕๓} คือ วรรณะอื่นๆ ไม่มีหน้าที่ที่จะต้องมาบำเรอสูตร สูตรเท่านั้นต้องเฝ้าดูแลหรือคอยรับใช้ วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ด้วยความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตน ซาบซึ้งและเชื่อฟัง ถ้าสูตรทำหน้าที่รับใช้ได้ดีมากเท่าใด ก็ถือว่าสูตรได้ความบริสุทธิ์ที่จะไปเกิดในวรรณะสูงในชาติต่อไป^{๕๔}

การกำหนดคุณค่าของการทำงานที่ต้องออกเหงื่อแรงกายของวรรณะสูตรว่าเป็นงานหรือภาระหน้าที่ที่ต่ำต้อยนั้นดูเหมือนจะไม่สมเหตุสมผลมากนัก เพราะวรรณะสูตรได้เหน็ดเหนื่อย ยากลำบาก ตรากตรำในการทำงาน แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับกลับน้อยนิดเพียงแค่ประทังชีวิตให้อยู่รอดได้ในแต่ละวันเท่านั้น อีกทั้งสิทธิและโอกาสก็ถูกกลืนและถูกกีดกัน กล่าวคือ วรรณะสูตรที่เป็นคนหัวก้าวหน้าหรือมีปัญญาสูงจะไม่มีสิทธิ์ในการศึกษาเล่าเรียน ไม่มีสิทธิ์ฟังหรืออ่านคัมภีร์พระเวทย์ ถ้าสูตรแอบศึกษาเล่าเรียนหรือฟัง

^{๕๐} พิสมัช อาชาไนน์, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการแต่งงานระหว่างคัมภีร์พระเวทย์กับอัล-กุรอาน และอัล-หะดีษ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕), หน้า ๘๑.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^{๕๒} สมภาร พรหมทา, **ปรัชญาสังคมและการเมือง**, (กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๖/๕๔๘.

^{๕๔} Max Muller F., **The Sacred Book of the East : The Law of the Manu**, p. 24, p. 326, p. 401., And **The Sacred Book of the East : The Sacred Law of the Aryas**, p. 2, p. 146.

พระเวทจะมีบทลงโทษที่รุนแรงโดยให้ผ่าร่างกายออกเป็น ๒ ซีก^{๕๕} และถ้าทำตัวดีเสมอ
 ขึ้นเคยด้วยการพูด นั่ง นอน ดื่ม กินกับวรรณะอื่นให้ถือว่าเป็นบาป^{๕๖} รวมทั้งการไม่อนุญาต
 ให้สุทรทำงานอย่างอื่นที่จะเป็นเหตุให้ได้รับทรัพย์สมบัติ เพราะเป็นช่องทางที่จะทำให้สุทร
 เกิดความมั่นคง^{๕๗} ซึ่งเป็นความจริงที่ทุกคนรู้ดีว่าในเชิงกายภาพแล้ว ชนชั้นใดที่ครอบครอง
 วัตถุหรืออำนาจเศรษฐกิจได้ ชนชั้นนั้นย่อมสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตและครอบงำทาง
 ความคิดหรือสติปัญญาของชนชั้นอื่นได้^{๕๘} ดังนั้น วาตะกรรมที่ว่าเป็นคนบาป เป็นคนต่ำจึง
 ไม่ใช่ความจริง โดยที่แท้จริงคือรูปแบบวิธีการหนึ่งของการกีดกันหรือการครอบงำ โดยมี
 เหตุผลที่ซ่อนอยู่ คือ ความหวาดกลัวในความเท่าเทียมกันและความมั่นคงของวรรณะสุทร

๓.๓ การปฏิเสธสังคมเก่า คือ จุดเริ่มต้นของสังคมนิยม

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ พระองค์ได้ทรงทำการประกาศพระศาสนา
 ในสภาพที่ต้องเผชิญหน้าหรือปะทะกับคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท ซึ่งได้ครองงำ
 สังคมและการเมืองอินเดียในขณะนั้น แต่ทั้งนี้วิธีการปฏิเสธหรือต่อต้านนั้น พระองค์มิได้เข้า
 ไปทำร้ายหรือทำลายล้างในเชิงกายภาพ แต่ทรงใช้การปฏิเสธหรือต่อต้านแนวคิดที่มลาย
 ด้วยการให้เหตุผลหักล้างหรือลดทอนความเชื่อ

๓.๓.๑ รากเหง้าของสังคมและการเมืองของมนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจธรรมชาติแห่งพัฒนาการทางสังคมและการเมืองของมนุษย์
 ที่เป็นจริง จึงทำให้พระองค์พร้อมที่จะปฏิเสธรูปแบบสังคมเก่าและก่อสร้างสังคมใหม่อย่าง
 ไม่เสียดยอาลัยอาวรณ์ ในอัครัญญสูตรพระองค์ได้แสดงพัฒนาการทางสังคมและการเมือง
 ซึ่งได้สะท้อนสภาพความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดจาก
 ความสัมพันธ์ภายในจิตใจของมนุษย์กับวัตถุภายนอก กล่าวคือ สังคมและการเมืองของ
 มนุษย์เกิดขึ้นจากความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของ ๒ เหตุปัจจัย คือ เหตุปัจจัยภายใน ได้แก่

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒.

^{๕๖} Max Muller F., *The Sacred Book of the East: The Sacred Law of the Aryas*, p. 167., p. 239.

^{๕๗} Max Muller F., *The Sacred Book of the East : The Law of the Manu*, p.430.

^{๕๘} ลิวอิส เอ. โกเซอร์, แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา, จามรี พิกัดวังส์ (แปล), (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐.

กิเลสตัณหาความทะยานอยากในวัตถุสิ่งของ^{๕๕} และ เหตุปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ความเชื่อ ระบบ กติกา เงื่อนไขที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อควบคุม กีดกันหรือครอบงำซึ่งกันและกันเอง

๓.๓.๑.๑ เหตุปัจจัยภายใน

ในอัครกัณฐสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายว่ามนุษย์ในระยะแรกเริ่มยังไม่เกิดรูปแบบหรือระบบสังคมและการเมืองใด ๆ และวัตถุผลผลิตก็ยังไม่มีการอ้างกรรมสิทธิ์ ในภายหลังมนุษย์ต่างมีความต้องการในวัตถุผลผลิตเพื่อเป็นของตัวเอง ทำให้ผลผลิตตามธรรมชาติได้ขาดแคลนลง และเป็นเหตุให้เกิดการเสาะแสวงหา ทำการผลิต กีดกันบังคับ และปล้นแย่งชิง มนุษย์จึงตกลงกันสรรหาผู้นำตัวแทนของสังคม ผู้นำรัฐและระบบสังคม การเมืองจึงเกิดขึ้น เพื่อจัดความทุกข์ความเดือดร้อนหรือเพื่อควบคุมความเลวร้ายที่เกิดจากกิเลสตัณหาความทะยานอยาก พัฒนาการของสังคมและการเมืองในอัครกัณฐสูตรได้เกิดขึ้นโดยย่อ ดังนี้

๑. คนเกิดมีความต้องการนำข้าวสาธิตมาเก็บสะสมเป็นของตัวเอง
๒. เกิดการกำหนดแบ่งปันดินแดนและผลผลิต เพื่อสิทธิในการครอบครอง
๓. เกิดคนที่โลภลักขโมย ช้อน ปล้นแย่งชิงข้าวของกันและกัน
๔. เกิดการตักเตือนสั่งสอน ต่อว่านินทา โกหก ประณาม รังเกียจ และการต่อสู้ทำร้ายหรือลงโทษ
๕. เกิดสถานการณ์ทุกข์และวุ่นวาย ผู้อาวุโสจึงพากันคิดหาทางแก้ไขด้วยการหาตัวแทนคนกลางสมมติ โดยว่าจ้างด้วยข้าวสาธิต เพื่อให้เป็นผู้ทำหน้าที่ว่ากล่าว ตีเตือน ขับไล่ หรือไกล่เกลี่ย ควบคุม ป้องกัน และลงโทษผู้ทำผิด^{๖๐}
๖. เกิดระบบตำแหน่งอำนาจผู้นำปกครองมหาชนสมมติ กษัตริย์ และพระราชา
๗. เกิดกลุ่มคนผู้สังเวชและระอายหรือเบื่อหน่ายในความชั่วร้ายของมนุษย์ จึงชำระล้างบาป อยู่ป่าบำเพ็ญฌาน หรือทำหน้าที่กีดกันหลักธรรม ที่เราเรียกว่าพรหมณ์และสมณะ

^{๕๕} กามทั้งหลาย คือ วัตถุกาม ได้แก่ วัตถุภายนอกที่มองเห็นได้มีรูปสวสย ๆ งาม ๆ เป็นต้น กิเลส กาม ได้แก่ ความปรารถนาแห่งกิเลสมีรากะ เป็นต้น, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๑๐๖/๒๑๓.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐-๑๓๑/๕๖-๕๗.

๘. เกิดการแลกเปลี่ยนซื้อขาย เกิดพ่อค้าแพศยวานิชผู้สะสมทุนทรัพย์

๙. เกิดระบบศุลกากรแรงงานรับจ้างหรือรับใช้^{๖๐}

การอธิบายสังคมและการเมืองที่ปรากฏในอรรถกถาอรรถกถาสูตร แม้ว่าเราจะไม่พบปฐมเหตุเริ่มต้นของชีวิต แต่อย่างน้อยก็เป็นการชี้ให้เห็นปัจจัยภายในและภายนอกที่เป็นสาเหตุแรกเริ่มของสังคม คือ ความต้องการที่จะครอบครองวัตถุผลผลิตต่าง ๆ ซึ่งได้นำไปสู่รูปแบบของสังคมวัฒนธรรม ประเพณี การเมืองการปกครอง

๓.๓.๑.๒ เหตุปัจจัยภายนอก

ความต้องการเพื่อการครอบครองวัตถุผลผลิตได้ส่งผลให้เกิดเหตุปัจจัยภายนอก คือ การสมมติหรือกำหนดรูปแบบระบบโครงสร้างอำนาจทางสังคมและการเมือง กล่าวคือ ผู้นำอาวโธเป็นผู้จ้างตัวแทนให้เข้ามาออกกฎระเบียบ กติกา และการลงโทษ เพื่อการควบคุม ป้องกันและจัดการความชั่วร้าย ซึ่งภายหลังก็ได้พัฒนาจนกลายเป็นระบบองค์กรในรูปแบบอำนาจรัฐ กล่าวอีกนัยยะหนึ่ง ก็คือ ระบบโครงสร้างอำนาจทางสังคมและการเมืองเกิดขึ้นจากความกลัว กล่าวคือ มนุษย์ต้องการหลักประกันความมั่นคง เพราะในจิตใจส่วนลึกของมนุษย์นั้นมีความหวาดกลัว

๓.๓.๑.๒.๑ ความหวาดกลัว

ธรรมชาติของมนุษย์มีความไม่มั่นใจหรือมีความหวาดกลัวซ่อนอยู่ ความหวาดกลัวภัยอันตรายนี้เองเป็นเหตุให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคม โดยต้องการอาศัยให้ระบบสังคมและการเมืองเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองภัยให้แก่ตนเอง พระพุทธเจ้าทรงแบ่งประเภทความกลัวภัยของมนุษย์ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. อาชีวกภัย (ภัยเกิดแต่การเลียงชีพ) ได้แก่ กลัวเจ็บ กลัวจน กลัวภัยอันตรายที่จะมีต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง

๒. อติโลกภัย (ภัยเกิดแต่การดิเสียน) ได้แก่ กลัวความโดดเดี่ยว ไม่เป็นที่รักหรือการไม่เป็นที่ยอมรับ

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๓๘.

๓. **ปริสสารัชชภัย** (ภัยคือความขลาดกลัวเมื่อเข้าสู่ที่ประชุม) ได้แก่ กลัวการรังเกียจ ถูกตำหนิติเตียน ประณามหรือดูหมิ่นเหยียดหยาม จึงแสวงหาเกียรติ ศักดิ์ศรี ชื่อเสียงและการสรรเสริญจากสังคม

๔. **มรณภัย** (ภัยเกิดแก่ภรรยา) ได้แก่ กลัวตาย กลัวการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก

๕. **ทุกติภัย** (ภัยเกิดแต่ทุกติ) ได้แก่ กลัวปัจจุบันและอนาคตที่ไม่แน่นอน กลัวทุกติในชาติหน้า จึงแสวงหาความเชื่อหรือหลักการ เพื่อเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ^{๖๒}

โดยรวมแล้ว เหตุผลในอัครัญญสูตรเป็นชุดคำตอบเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนที่สุดสำหรับการหักล้างความเชื่อที่มีต่อพระเจ้าผู้สร้างและคัมภีร์พระเวท กล่าวคือ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลำดับพัฒนาการของสังคมมนุษย์ที่เป็นไปแบบสังคมพลวัตร คือ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงและดำเนินไปอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นระเบียบ ไม่เที่ยง ไม่หยุดนิ่งคล้ายกับหลักอนิจจัง โดยมีพลังงานความขัดแย้งเกี่ยวกับการแสวงหาวัตถุเป็นสาเหตุของการผลักดันสังคม วัตถุผลผลิตได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม อันเป็นการเผยให้เห็นการก่อตัวแรกเริ่มของระบบสังคมบรรพกาล(primitive society) ที่เป็นอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติโดยที่วัตถุผลผลิตยังเป็นของส่วนรวม

๓.๔ การปฏิเสธพระเจ้าผู้สร้างและคัมภีร์พระเวท

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอำนาจของพระเจ้าผู้สร้างทุกสรรพสิ่งและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท โดยพระองค์ได้แสดงให้เห็นว่าทุกสรรพสิ่งที่ปรากฏไม่ใช่สิ่งอัศจรรย์ ลึกลับแต่อย่างใด พระองค์ทรงให้เหตุผลว่า พระเจ้าไม่ได้เป็นผู้สร้าง ไม่ได้เป็นผู้กำหนดหรือควบคุมดูแลทุกสรรพสิ่ง โดยแท้จริงแล้วโลกนี้ดำรงอยู่โดยธาตุ ซึ่งธาตุมีทั้งลักษณะรูปธรรมและนามธรรม มีทั้งภายในและภายนอกร่างกาย ถ้าจัดธาตุเป็นกลุ่มก็จะมีเพียงธาตุทั้ง ๔ เป็นธาตุแกนหลัก^{๖๓} การรวมผสมปรุงแต่งกันของธาตุก่อให้เกิดเป็นรูปร่างวัตถุ ที่ปรากฏมีทั้งในสิ่งมีชีวิต^{๖๔} และในสิ่งไม่มีชีวิต^{๖๕} การดำรงอยู่และเป็นไปของธาตุจะปรากฏเป็นไป

^{๖๒} อ.นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๔๑.

^{๖๓} ธาตุทั้ง ๔ เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช สิ่งของทั้งปวงมีธาตุ ๔ เป็นวัตถุดิบพื้นฐานดั้งเดิม, ที.สี. (ไทย) ๕/๔๘๗-๔๘๘/๒๐๖-๒๒๐, ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๕/๕๘.

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๐, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๘๖/๑๗๖-๑๗๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๒/๒๐.

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒/๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๒๒/๑๓๔-๑๓๕.

ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีอะไรเป็นตัวเป็นตนให้ยึดถือ เสื่อมสลายในที่สุด ดังที่ทรงตรัสไว้ว่า ตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ชาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง^{๖๖} นัยยะดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตนของ พระเจ้าหรืออาตมัน^{๖๗} เพราะชาตุนั้นได้เป็นตัวตน^{๖๘} ไม่มีอดีต ามีใช้สัตว์มีใช้ชีวะ^{๖๙} ชาตุนั้นไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล^{๗๐} เมื่อทรงปฏิเสธตัวตนของพระเจ้ายกเท่ากับว่าเป็นการปฏิเสธอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของกัมภีร์พระเวทไปโดยปริยาย

ในอัครัญญสูตรพระองค์ได้แสดงความเป็นมนุษย์ โดยมีจุดเริ่มต้นที่ความอยากของจิต และการเปลี่ยนแปลงทางสรีระร่างกายอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งไม่ใช่การเสกสร้างคลบนันดาลด้วยอำนาจของพระเจ้าหรือผู้มีฤทธิ์แต่อย่างใด กล่าวคือ ความเป็นมนุษย์มิได้มีมูลเหตุใดเป็นมูลเหตุหลัก เพราะเมื่อโลกพินาศ เหล่าสัตว์ได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกาย มีการสัญจรไปในอากาศ จักรวาลทั้งสี่เป็นน้ำมีดินไปหมด ภายหลังมีวันดินได้ปรากฏเกิดขึ้น อาภัสสรพรหมได้ทำการชิมและเกิดความพึงพอใจ เมื่อการบริโภคนั้นเป็นคำ ๆ รัศมีในกายจึงหายไป ภายหลังที่เคยละเอียดก็กลายเป็นกายหยาบของมนุษย์ตามมา^{๗๑}

๓.๔.๑ การปฏิเสธระบบวรรณะ

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธหลักเกณฑ์จริยศาสตร์โดยการยึดถือวรรณะชาติกำเนิด โดยทรงหักล้างด้วยหลักธรรม กล่าวคือ การใช้เกณฑ์ตัดสินกันด้วยหลักกรรม ด้วยถือหลักที่ว่ามนุษย์แตกต่างกันก็ด้วยกรรมหรือการกระทำของแต่ละคน ใครก็ตามถ้าทำบาป

^{๖๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๖๗} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), พระพุทธเจ้าในสายตานักปราชญ์โลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

^{๖๘} พุทธทาสภิกขุ, สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑), หน้า ๗-๘.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

^{๗๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๔/๑๐๒, วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๖๕.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๒/๘๘-๕๐.

อกุศลกรรมก็จะไปสู่ทุกคติเท่าเทียมกัน ไม่มีการยกเว้นวรรณะใดวรรณะหนึ่ง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลเป็นผู้ประเสริฐ... เป็นผู้เลวทราม... เพราะเกิดในตระกูลสูง... เพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง... เพราะความเป็นผู้มีโศกะมาก ก็หาไม่.. (แต่เป็นผู้ประเสริฐเพราะ) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...^{๓๒} ซึ่งเป็นนัยยะแสดงถึงความเลวหรือประเสริฐอยู่ที่การกระทำ วรรณะชาติกำเนิดมิได้เป็นเครื่องวัดคุณค่าหรือตัดสินความแตกต่างระหว่างมนุษย์ว่าใครสูงใครต่ำกว่าใคร โดยที่แท้แล้ว สรรพสัตว์จะต่างกันหรือเหมือนกันก็เพราะกรรมเท่านั้น ธรรมะเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๓๓} กล่าวคือ ท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะจัดว่าเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๓๔} แม้กษัตริย์... แม้พราหมณ์ ... แม้แพศย์... แม้สูตรผู้ประพฤติกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๓๕} ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว^{๓๖} นี่คือหลักการของความเสมอภาคเท่าเทียมกันของความเป็นมนุษย์ คือ หากประพฤติกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยสัมมาทิฐิ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ได้เหมือนกันหมด

๓.๔.๑.๑ การปฏิเสธวรรณะพราหมณ์

ท่าทีต่อสถานะของวรรณะพราหมณ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงทำการปฏิเสธชาติกำเนิดของพราหมณ์อย่างชัดเจน ทั้งในมิติของความเป็นจริงเชิงประจักษ์ และทั้งในมิติของภาวะเพศสมณะของนักบวชผู้ประเสริฐบริสุทธิ์ กล่าวคือ

๑. ความเป็นจริงเชิงประจักษ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิเสธกำเนิดของพราหมณ์ว่าเป็นการกล่าวดูอ้างพระพรหมและพุดเทจ ดังปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรและในอัสสลายสูตรที่ตรัสว่า คุณก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ... พวกพราหมณ์ระลึกเรื่องเก่าของตนไม่ได้... ก็

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๓-๔๓๕/๕๔๘-๕๕๐.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๔/๕๕.

^{๓๔} อง. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐/๔๐๕.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๕๕-๑๐๐.

^{๓๖} จุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๑๐๓.

ปรากฏชัดอยู่ว่านางพราหมณ์มีระดูบ้าง^{๓๗} มีครรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกคืบนมบ้าง นั้น (แสดงว่า)พราหมณ์เป็นผู้เกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้น^{๓๘} แม้กระทั่งอิตเทวล ฤๅษีก็ได้ถามพราหมณ์ว่า การสืบเชื้อสายทั้งมารดาและบิดาตลอดเจ็ดชั่วโคตรที่ผ่านมา สามารถที่จะรู้ได้แน่ชัดหรือไม่ว่าคนเกิดมาจากเชื้อสายของนายและนางพราหมณ์เท่านั้น (จะไม่มีชนชั้นกษัตริย์ร่วมกับนางพราหมณ์) และ(ถ้าเชื้อสายร่วมจากกษัตริย์)จะสามารถทราบได้หรือไม่ว่า สัตว์ที่เกิดในครรภนั้นจะพึงเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ หรือ เป็นศูทร ซึ่งพราหมณ์ก็ตอบว่าไม่อาจทราบได้แน่ชัด^{๓๙}

๒. ภาวะเพศสมณะของนักบวชผู้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธความเป็นสมณะหรือนักบวชด้วยเหตุผลที่ว่า ไม่ใช่เฉพาะพราหมณ์เท่านั้นที่สามารถถือเอาเครื่องสืตว์สำหรับอาบน้ำไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองธุลีได้ แต่ความเป็นจริง กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสืตว์สำหรับอาบน้ำไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองธุลีได้ทั้งหมด^{๔๐} กษัตริย์เท่านั้นหรือที่ เป็นผู้มาสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเห็จ พุคต่อเสียด พุคหยาบ พุคเพื่อเจ้อ เป็นผู้เลื่องอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตใจพยาบาท เป็นมิฉนาทัญญู หลังจากตายแล้วจะพึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนพราหมณ์ไม่เป็นเช่นนั้นหรือ^{๔๑} นี่ทรงแสดงนัยยะว่าพราหมณ์ก็มีสภาพวิถีชีวิตและการเป็นอยู่ที่ไม่แตกต่างกับชนชั้นวรรณะอื่น ๆ

๓.๔.๑.๒ การปฏิเสธวรรณะกษัตริย์

ท่าทีต่อสถานะวรรณะกษัตริย์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธกษัตริย์ในฐานะที่ถูกพระเจ้าเป็นผู้กำหนดสร้างให้มา คือ ทรงปฏิเสธสถานะกษัตริย์ในบริบทที่เป็นตัวแทนของพระเจ้า แต่ทรงยอมรับกษัตริย์ในฐานะที่เป็นตำแหน่งตัวแทนของสังคม คือ ทรงยอมรับในฐานะเป็นผู้ปกครองรัฐ โดยพระองค์ได้ให้เหตุผลโดยย่อในอัครัญญสูตรที่ว่า สังคมมนุษย์เกิดความเลวร้ายตกต่ำทางศีลธรรมจึงได้ตกลงกันเลือกมหาชนสมมติ เพื่อเป็นตัวแทน

^{๓๗} สัตว์เกิดเพราะองค์ ๓ คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน, มารดามีระดู, คันธัพพะปรากฏ, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๔.

^{๓๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๔/๘๕.

^{๓๙} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๑๑/๕๐๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๔/๘๕, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๑๓/๘๔.

^{๔๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๐๓/๕๐๘, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๔๓/๕๕๔.

^{๔๑} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๐๔/๕๐๔-๕๐๕.

คนกลางมารักษาความยุติธรรม ปกป้องคุ้มครอง และตัดสินลงโทษผู้กระทำผิด ภายหลังเรียกชื่อมหาชนสมมติว่า ชัตติยะ เพราะได้รับการยินยอมให้ทำหน้าที่แบ่งจัดสรรและดูแลรักษานา เมื่อชัตติยะได้ทำให้สังคมยินดีได้โดยชอบธรรม คำว่า ราชา จึงเกิดขึ้น^{๔๒}

พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ ในฐานะเป็นครูที่ทำหน้าที่เสนอแนะให้คำสอน ให้หลักการหรือแนวทางในการปกครองและการบริหารรัฐทรงให้คำแนะนำปรึกษา ทรงเข้าไปดับทุกข์หรือเป็นผู้ไกลเกลี่ยแก้ปัญหาวิกฤติความขัดแย้งหรือรุนแรงทางสังคม พระองค์ทรงอาศัยสถาบันกษัตริย์เป็นช่องทางของการเผยแผ่ธรรม โดยทรงเปลี่ยนหลักการและเป้าหมายของการปกครองให้เป็นไปเพื่อรักษารัฐธรรมะ และสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังนั้น สถานะของพระองค์จึงไม่ได้เข้าไปก้าวล้ำหรือแทรกแซงยุ่งเกี่ยวกับระบบโครงสร้างของกษัตริย์ ทรงอยู่เหนือหรือนอกระบบอำนาจการเมืองการปกครองของรัฐด้วยการไม่ฝักใฝ่เข้าข้างหรือสนับสนุนฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด^{๔๓} และทำให้พระธรรมคำสอนของพระองค์เป็นธรรมะที่เป็นสากล ที่กษัตริย์หรือทุกคนก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งมีได้จำกัดไว้สำหรับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า พระองค์ได้ทรงวางระบบสังคมสงฆ์ให้ต้องอาศัยสังคมบ้านเมือง เช่น การบิณฑบาต เป็นต้น แม้จะมีพระวินัยเป็นของส่วนตัวแต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจแห่งกษัตริย์หรือรัฐ จึงมีพุทธทศานุญาตบางอย่างให้ภิกษุสงฆ์รักษาระยะที่ไม่ห่างหรือใกล้ชิดกษัตริย์มากเกินไป บางอย่างทรงให้อนุวัตรคล้อยตามกษัตริย์ของแคว้นนั้น ๆ เช่น พระเจ้าพิมพิสารทรงประสงค์จะขอให้ภิกษุเลื่อนวันเข้าพรรษาออกไปอีกเดือนหนึ่ง^{๔๔} ทูลขอให้สงฆ์ไม่พึงบวชให้พวกข้าราชการ^{๔๕} และเหตุบ่อน้ำร้อนที่ติดโปทาที่ห้ามภิกษุสรงน้ำถ้ายังไม่ถึง ๑๕ วัน^{๔๖} การคล้อยตามกษัตริย์ในบางกรณีจัดว่าเป็นการป้องกันราชภัย คือ

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๕๓-๕๘.

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๖/๑๔๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๓๓.

^{๔๔} **ทูลหีบภัย** หมายถึง เดือนต่อไป ในที่นี้หมายถึงขึ้น ๑ ค่ำของอีกเดือนหนึ่ง, วิ.อ. ๓/๑๘๖/๑๔๖ อ้างใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๖/๒๕๔.

^{๔๕} **ราชภัย** หมายถึง อนาคต มหามาตย์ หรือคนรับใช้ได้รับฐานันดรบางอย่างแล้วหรือยังไม่ได้รับเป็นผู้ที่พระราชทานเลี้ยงดูด้วยข้าวและเงินเดือน, วิ.อ. ๓/๕๐/๕๓-๕๘ อ้างใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๐/๑๔๕.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๓/๔๘๓-๔๘๔.

ภัยอันเกิดจากภัยพิบัติ^{๘๗} (ในฐานะความผิดที่ขัดต่อพระราชอำนาจ) และอีกด้านหนึ่ง ถ้าบุคคลใดที่กษัตริย์นับถือศาสนาอื่น พระพุทธศาสนาอาจจะถูกกำจัดทิ้งในฐานะโทษฐานที่ทำให้การสนับสนุนกษัตริย์องค์ก่อน ดังนั้น การวางท่าทีแต่พอเหมาะพอดีของระบบ สังคม สงฆ์หรือพระธรรมวินัยจึงช่วยให้สังคมพุทธบริษัทไม่ตกเป็นเครื่องมือรับใช้หรือสนับสนุน และต่อต้านระบบกษัตริย์ ระบบกษัตริย์ก็จะไม่สามารถนำไปเป็นข้ออ้างเพื่อการโฆษณาหรือ การสร้างฐานอำนาจของตน

๓.๕ การเกิดขึ้นของสังคมพุทธบริษัท

สภาพสังคมและการเมืองที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคัมภีร์พระเวทย์ได้บ่มเพาะ ปัญหาและสร้างความขัดแย้งต่อคนในสังคม กล่าวคือ ระบบวรรณะได้ทำให้สังคมเกิดความ เหลื่อมล้ำต่ำสูง เกิดความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิและโอกาส เป็นต้น ผู้วิจัยเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นความทุกข์ของคนในสังคมที่ทับซ้อนกันอยู่เช่นนี้ และเป็นการยากที่จะ ทรงเข้าไปแก้ไขได้ เหตุเพราะว่าพระองค์ไม่ได้มีอำนาจในทางบ้านเมือง ดังนั้น จึงเป็นการ จัดการที่ง่ายกว่าถ้าพระองค์จะมีระบบสังคม กฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมที่เป็นของ ตนเอง ในภายหลังจึงปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงจัดตั้งสังคมอุดมคติในรูปแบบของ พระองค์เอง คือ สังคมพุทธบริษัท เพื่อเป็นต้นแบบหรือเป็นทางเลือกและทางออกจาก สังคมเก่า สังคมและการเมืองของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเปิดรับทุกคนจากทุกชนชั้น วรรณะ โดยทุกคนจะมีฐานะและสิทธิที่เท่าเทียมกันภายใต้สังคมพุทธบริษัทที่ปราศจาก วรรณะ^{๘๘} และเป็นสังคมที่ดำรงอยู่ด้วยธรรมะ ไม่ว่าบุคคล คณะ สถาบัน สังคมและการเมือง ใด ๆ ก็ตามที่มีเกิดขึ้นจะต้องเป็นไปเพื่อการปฏิบัติ เกื้อกูล สนับสนุน รองรับหรือรักษา ส่งเสริมธรรมะเท่านั้น

การสร้างสังคมแห่งธรรมะของพระพุทธเจ้า พระองค์มิได้สร้างด้วยหอกดาบ แต่ทรงใช้เมตตาธรรมที่ปฏิบัติต่อศาสนิกอื่นด้วยความเข้าใจ^{๘๙} คือ ปล่อยให้เป็นไปตามความ

^{๘๗} ภัย หมายถึง ชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย เป็นต้น, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๑.

^{๘๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑๖๔.

^{๘๙} กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย, โอศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน, (กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

สมัครใจ และพลังอำนาจการชี้แนะหรือโน้มน้าวสังคมที่พระองค์ทรงใช้ คือ ปัญญาพลังกำลังแห่งปัญญา วิทยพลัง กำลังแห่งความเพียร และอนวัชชพละ กำลังแห่งความสุจริต หรือความบริสุทธิ์^{๕๐} ซึ่งในที่สุดได้ก่อให้เกิดสังคมและการเมืองแห่งธรรมที่เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^{๕๑}

๓.๕.๑ ลักษณะสังคมและการเมืองของพุทธบริษัท

สังคมใหม่ คือ สังคมพุทธบริษัทเป็นสังคมและการเมืองที่เกิดจากชุดคำสอนใหม่ คือ สังคมพุทธบริษัทมีมโนทัศน์ในทิศทางที่ต่างไปจากคัมภีร์พระเวท เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกรรมวาที กิริยวาท วิทยวาท, การฝึกฝนพัฒนาสติปัญญา, ความไม่ประมาท, หลีกเหตุปัจจัย, การมุ่งอิสรภาพ, การมุ่งประโยชน์สุขเพื่อส่วนรวม^{๕๒} ทั้งหมด คือ ชุดคำสอนใหม่ที่ได้เข้าแทนที่แนวคิดของสังคมเก่า คือ ระบบวรรณะ, พรหมลิขิต, อาคมัน, พรหมัน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนความเข้าใจในเชิงนามธรรมอันศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเหตุผลในเชิงประจักษ์ ดังนั้น ลักษณะของสังคมใหม่จึงต่างไปจากสังคมเก่า เป็นสังคมแห่งสัมมาทิฐิและเป็นสังคมแห่งสติปัญญาความรู้ คือ รู้ว่าอะไรเป็นธรรมไม่เป็นธรรม อะไรเป็นประโยชน์หรือโทษต่อส่วนรวม รู้จักความเสื่อมและเหตุของความเสื่อม รู้จักความเจริญและเหตุของความเจริญ...^{๕๓} กล่าวโดยสรุป ลักษณะของสังคมพุทธบริษัทเป็นสังคมที่ดำเนินไปภายใต้กรอบของหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๔}

^{๕๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๕, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓.

^{๕๑} บริษัท คือ หมู่, คณะ, ที่ประชุม, ประชุมชน, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๓/๒๑๖.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๖/๒๑๘, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๕/๑๑๑, ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๓๐๑/๓๖๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๓} จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^{๕๔} อัง. สตุตถก.อ. ๓/๒๐/๑๖๕, อัง.สตุตถก.ฎีกา ๓/๒๐/๑๕๒, ที.ปา.อ.๒๘/๑๓, ที.ม.อ. ๒๕๒/๒๕๘.

๓.๕.๒ โลกทัศน์สังคมและการเมืองแบบใหม่

พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกการปกครองตามหลักความเป็นใหญ่ หรือ หลักการที่ว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองควรจะอยู่ที่ใด โดยทรงแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. **อัตตาริปไตย** การถืออำนาจ การกระทำ และการปรารถนเป็นใหญ่ หรือเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว^{๕๕} คล้ายระบบเผด็จการหรือระบบกษัตริย์ที่เน้นตัวบุคคลผู้นำ

๒. **โลกาธิปไตย** การถืออำนาจ การกระทำ และการปรารถนความนิยมของโลกเป็นใหญ่ เป็นการเอาใจหรือเคารพเสียงหมู่ชน คล้ายระบบประชาธิปไตย^{๕๖} หรือระบบสามัคคีธรรมที่อาศัยเสียงส่วนใหญ่

๓. **ธัมมาริปไตย** การถืออำนาจ การกระทำ และการปรารถนความถูกต้องดีงาม ถือหลักเหตุผลความเป็นจริง เคารพหลักการ กฎ ระเบียบกติกา เน้นธรรมเป็นใหญ่

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปกครองในขณะนั้นปรากฏชัดเพียง ๒ ระบบ คือ **อัตตาริปไตย** กับ **โลกาธิปไตย** พระพุทธเจ้าเมื่อทรงสร้างสังคมพุทธบริษัทขึ้นด้วยหวังให้เป็นสังคมที่ยกย่องเชิดชูธรรมเป็นใหญ่หรือยึดธรรมะเป็นเป้าหมายของสังคม พระองค์ไม่ทรงเลือกใช้แนวทางใดแนวทางหนึ่ง แต่ทรงนำส่วนที่ดีของทั้ง ๒ ระบบมาผสมปรับใช้เป็นกรอบแนวทางซึ่งก็อาจถูกมองว่าไม่ใช่ระบบการปกครอง^{๕๗} แต่ในความเป็นจริงตัวธรรมะจะปรากฏได้อย่างไรถ้าไม่อิงอาศัยสื่อสารผ่านตัวระบบ กล่าวคือ พระองค์ได้อาศัยทั้งระบบ **อัตตาริปไตย** และ **โลกาธิปไตย** มาผสมหรือประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดระบบธรรมาริปไตย ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการสังคมและการเมืองของสังคมสงฆ์ ที่อาจจะเป็นและไม่เป็นทั้ง **อัตตาริปไตย** และ **โลกาธิปไตย** ในบางช่วงบางขณะ กล่าวคือ

^{๕๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด ๒, (กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๕.

^{๕๖} หลักการพื้นฐานของระบบประชาธิปไตย คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้เหตุผล การมีเสรีภาพ การมีความเสมอภาค และ การใช้หลักเสียงส่วนมาก, จรูญ สุภาพ , **หลักรัฐศาสตร์**, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๓.

^{๕๗} ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : บริษัทสามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๓.

๑. ในระยะที่ ๑ ทรงใช้แนวคิดแบบอัตตาธิปไตยในระยะแรกเริ่ม พระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขที่มีการรวมศูนย์อำนาจ ได้ทรงทำการบัญญัติพระวินัยหรือกำหนดทิศทางต่าง ๆ ในการปกครองสงฆ์

๒. ในระยะที่ ๒ ทรงหันมาใช้แนวคิดแบบโลกาธิปไตยเมื่อสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ทรงเปลี่ยนการบริหารโดยมอบอำนาจให้หมู่สงฆ์ในการทำสังฆกรรม ซึ่งบางท่านก็เรียกว่า ระบบสังฆาธิปไตยก็มี^{๕๔}

๓. ในระยะที่ ๓ ทรงหันมาใช้แนวคิดแบบธรรมาธิปไตย เพราะเมื่อพระธรรมวินัยได้ถูกบัญญัติไว้โดยสมบูรณ์มากเพียงพอแล้ว พระองค์ได้ทรงกำหนดให้ระบบสังคมองค์กร สถาบัน บุคคล กฎกติกาหรือเงื่อนไขใด ๆ ที่จะมีขึ้นนั้นจะต้องเป็นไปหรือสอดคล้องกับพระธรรมวินัยเท่านั้น^{๕๕}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงปฏิเสธคัดค้านหรือยอมรับระบบใดระบบหนึ่งว่าถูกต้อง ดังนั้น ถ้าจะพูดอย่างหยาบ ๆ ก็คือ ถ้าธรรมะปรากฏสื่อสารผ่านรูปลักษณะของระบบการปกครองใด การปกครองนั้นก็ถือว่าเป็นระบบธรรมาธิปไตยที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวระบบ แต่อยู่ที่ว่าระบบนั้นมีเป้าหมายเพื่อรับใช้สิ่งใด เพราะระบบถ้าแก้ไขให้เป็นธรรมได้ ระบบอะไรก็เป็นธรรมเหมือนกันหมด^{๕๖}

๓.๕.๓ สังคมและการเมืองแห่งธรรม

ธรรมะสำหรับสังคมและการเมืองที่จัดอยู่ในระดับโลกียธรรมนั้นมีมากมาย จนยากที่จะนำมาแสดงอธิบายให้เห็นกระจ่างหมดได้ ขึ้นชื่อว่าธรรมะเป็นคำกลาง ๆ ที่ทุก ๆ คนหรือทุก ๆ องค์กรสามารถนำไปปฏิบัติได้ (ไม่เว้นแม้แต่สังคมคอมมิวนิสต์) แม้ว่าพระธรรมคำสอนนั้นจะถูกแสดงถ่ายทอดต่อกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทรก็ตาม ซึ่งก็อาจจะทำให้คนบางกลุ่มเข้าใจผิดนึกว่า หัวข้อธรรมะนั้นเป็นหลักธรรมสำหรับเฉพาะกลุ่มคนนั้น ๆ โดยความเป็นจริงธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นพระองค์ทรงมุ่งให้คนทุก ๆ

^{๕๔} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยคุณชากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๖.

^{๕๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๕.

^{๕๖} ปรีชา ช่างขวัญขึ้น, ระบบปรัชญาการเมืองในมานาวธรรมศาสตร์, หน้า ๑๗๒.

คนในสังคมนำไปปฏิบัติได้ และทรงปรารถนาให้สังคมดำรงอยู่ด้วยธรรมะ ยกย่องบูชาและยึดถือธรรมะเป็นหลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้น ถ้าพูดโดยรวมก็ได้ถือว่า ทุกคนมีภาระหน้าที่หรือเป้าหมายของการปฏิบัติเพื่อรักษาหรือสร้างธรรมะให้เกิดขึ้นในตนและสังคม ความเจริญหรือความเสื่อมทรามของสังคมย่อมเกิดขึ้นจากการละทิ้งธรรมะนี้เอง ธรรมะที่สำคัญ ๆ กล่าวคือ

๑. **ทศพิธราชธรรม** หลักธรรม ๑๐ อย่าง ที่จะทำให้เกิดความเคารพรัก และเป็นสิ่งคุ้มครอง ป้องกัน รักษา หรืออำนวยประโยชน์แก่หมู่คณะ คือ ต้องเป็นผู้ให้แบ่งปัน สงเคราะห์อนุเคราะห์ มีศีล มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ซื่อตรง อ่อนโยน รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่หลงใหลในกามคุณ ไม่กริ้วโกรธ มีความกรุณา มีความอดทน และถือธรรมคือความถูกต้องเป็นใหญ่^{๑๑}

๒. **จักรกวัตติธรรม** ผู้ปกครองต้องยึดมั่นในธรรม สักการะ เคารพ นับถือบูชานอบน้อม รักษาป้องกันและคุ้มครองธรรม ซึ่งสรุปใจความได้ ๕ ประการ คือ ยึดธรรมเป็นหลัก จัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นธรรม ป้องกันความชั่วร้าย แบ่งปันเฉลี่ยทรัพย์สินแก่คนยากไร้ และหมั่นคอยปรึกษากับสมณพราหมณ์

๓. **อภิธานิยธรรม** ธรรมะสำหรับการมีส่วนรับผิดชอบร่วมกัน ต่อความเสื่อมหรือความเจริญรุ่งเรืองที่จะเกิดขึ้นในสังคม คือ ต้องหมั่นประชุมกัน มีความพร้อมเพรียงกัน ไม่บัญญัติสิ่งใหม่ ไม่ถอนสิ่งเก่า เคารพนับถือผู้ใหญ่ ให้เกียรติกุลสตรี เคารพบูชาปูชนียสถาน และให้การอารักขาบำรุงบรรพชิต^{๑๒} เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าในมุมมองของนักสังคมนิยมแล้ว ธรรมะเหล่านี้ คือ สุดยอดของหลักการหรือจิตวิญญาณของสังคมนิยม กล่าวคือ **ทศพิธราชธรรม** เป็นธรรมะเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวมโดยแท้ ไม่มีส่วนใดที่แสดงถึงการกระทำเพื่อตนเอง เช่น ข้อที่ ๑ เริ่มต้นที่การให้ทานคือการจัดสรรแบ่งปันวัตถุผลผลิต ซึ่งก็เป็นหัวใจของการเฉลี่ยรายได้ของสังคมนิยม ส่วนจักรกวัตติวัตร คือ การเสียสละความเป็นตัวตนไว้ที่ธรรมะ ทุกคนเสมอเท่าเทียมกันโดยธรรมะ ซึ่งเป็นความเสมอภาคที่ยิ่งใหญ่ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล และหลักอภิธานิยธรรม

^{๑๑} พ.อ.ป.อ. ๑/๔๑๒-๓/๓๒๒, สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่**, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔. และ จำนงค์ ทองประเสริฐ, **ศ,ราชบัณฑิต, พระมหาธรรมิกราชาธิราช**, (กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖-๑๘.

^{๑๒} อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๒๑ /๓๑-๓๒.

ก็เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนหรือเป็นคุณประโยชน์ต่อระบบสังคมนิยมมากที่สุด เพราะสังคมนิยม คือ มวลชน ถ้ามวลชนสามารถรวมเป็นกลุ่มก้อนหรือพร้อมเพิงและสามัคคีในเป้าหมายเดียวกันได้ ก็จะเกิดมวลพลังอำนาจมหาศาลในการขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงพัฒนาสังคมได้อย่างรวดเร็วและสำเร็จผลอย่างน่าอัศจรรย์

แนวคิดสังคมนิยม คือ การมุ่งเพื่อมวลชน หน้าที่ของธรรมะ คือ การรับใช้หรือรักษามวลชนให้เป็นสุข และยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยรักษาประชาชนทุกคนให้รอดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และจากความทุกข์ความเดือดร้อน แม้ธรรมะดูเหมือนจะเป็นของกลางสำหรับคนทุก ๆ คนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ แต่โดยภาพรวมสังคมใดที่มีธรรมะ สังคมนั้นย่อมน่าอยู่ น่าอาศัยและปลอดภัย การจะดัดจริตภาพลักษณ์ของธรรมะไว้เฉพาะคนใดคนหนึ่งหรือสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมไม่ถูกต้อง เพราะธรรมะไม่ใช่มีไว้เพื่อรับใช้กล่าวอ้างความชอบธรรม และไม่ใช่เป็นเครื่องมืออันซาบซึ่งสำหรับอวดอ้างโฆษณาเกียรติยศของผู้นำปกครองอย่างที่เคยเป็นมา

๓.๕.๔ ระบบสังคมและการเมืองพุทธบริษัท

พุทธบริษัท ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในที่นี้ผู้วิจัยขอหยิบยกอธิบายในส่วนที่เป็นอุบาสก อุบาสิกาขึ้นก่อน เนื่องด้วยโครงสร้างหรือเนื้อหารายละเอียดของระบบหรือรูปแบบของสังคมมีไม่มากเท่ากับสังคมของภิกษุและภิกษุณี เนื่องด้วยสถานะทางสังคมและวิถีชีวิตของอุบาสกอุบาสิกาต้องอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของผู้นำรัฐหรือแว่นแคว้น จึงเป็นเหตุให้พระองค์ไม่สามารถเข้าไปกำกับหรือกำหนดบังคับเพื่อการบริหารจัดการและแก้ไขปรับปรุงอะไรได้มากนัก ดังนั้น ลักษณะสังคมและการเมืองของอุบาสกอุบาสิกาจึงทรงเน้นความเป็นสังคมแห่งธรรมที่ต้องขึ้นอยู่กับสังคมทางบ้านเมือง ธรรมะที่ทรงตรัสไว้มีมากมายเพื่อให้แต่ละบุคคลสามารถที่จะเลือกนำไปปฏิบัติได้ตามอัธยาศัย โดยสรุป คือ หลักเงื่อนไขแห่งเอกลักษณ์ของชาวพุทธที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ศีล ๕ ซึ่งเป็นการพื้นฐานที่เพียงพอต่อวิถีชีวิตหรือต่อความเป็นอยู่ที่เหมาะสมแก่ฐานะผู้ครองเรือน โดยแยกย่อยออกเป็นสุจริต ๓ อย่าง คือ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ หรือเรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ กล่าวคือ

กายสุจริต ๓ เว้นจากการฆ่า การลักขโมย การล่วงละเมิดในคนรัก

วจีสุจริต ๔ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

มโนสูตร ๓ การไม่ละโมภ ไม่คิดร้าย มีความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ^{๑๐๓}

หลักศีล ๕ นี้ ถ้าศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่า เป็นหัวใจหลักสำคัญยิ่งยวดของ สังคมชาวพุทธ เพราะเป็นการละทิ้งแนวทางปฏิบัติของสังคมเก่าที่เน้นความเชื่อศรัทธา ที่เกี่ยวกับเทพเจ้า การบูชาอัญญ และระบบวรรณะ ลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนานั้นคือ การที่พระพุทธศาสนาได้สอนหลักกรรมว่าที่ วิริยวาที ที่มีใจความว่า สรรพสัตว์มีกรรมเป็น ของตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว สัตว์ทั้งหลายมีกรรม เป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง อาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน^{๑๐๔} เป็นต้น กรรมจึงเป็นกฎที่มีความยุติธรรม ที่สุด เพราะทุกคนจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ และสังคมล้วนเป็นผลิตผลจากการกระทำของมนุษย์เอง

กรรมในพระพุทธศาสนาโดยกว้างแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ กรรมดีที่มีมูลเหตุ ๓ ชนิด คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ และกรรมชั่วที่มีมูลเหตุ ๓ ชนิด คือ โลภะ โทสะ โมหะ^{๑๐๕} แต่ถ้าแบ่งกรรมโดยละเอียดสามารถแบ่งออกเป็น ๓ หมวด หรือ ๑๒ ลักษณะ คือ

หมวดที่ ๑: กรรมให้ผลตามกาลเวลา มี ๔ อย่าง คือ ทิฏฐธัมมเวทนีย กรรม อุปปัชชเวทนียกรรม อปราคิริยเวทนียกรรม และอโหสิกรรม

หมวดที่ ๒: กรรมให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ อย่าง คือ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม และอุปฆาตกรรม

หมวดที่ ๓: กรรมที่ให้ผลตามลำดับความแรง มี ๔ อย่าง คือ คุรุกรรม อาจิณณ กรรม อาสันนกรรม และกตัตตทากรรม^{๑๐๖}

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงสอนมนุษย์และสังคมให้มีค่านิยมในความเชื่อมั่นใน หลักกรรม โดยทรงกำหนดให้พุทธบริษัทต้องมีหน้าที่แบบใหม่ตามหลักทศ ๖ คือ การทำ หน้าที่ต่อกันของมารดาบิดา, อาจารย์, บุตรภรรยา, มิตรสหาย, ทาสกรรมกร, สมณพราหมณ์^{๑๐๗}

^{๑๐๓} พ.อติ. (ไทย) ๒๕/๖๕/๔๒๑.

^{๑๐๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๑๐๕} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๔๕.

^{๑๐๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๕-๒๕๐.

^{๑๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒-๒๑๖.

ต้องเป็นผู้เว้นจากมิจณาอาชีวะ คือ การค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าขายสัตว์ ค้าขายของเมา ยาพิษ^{๑๐๘} อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล้าลือ การอ้างตำราหรือคัมภีร์หรือสมณะนี้เป็นครูของเรา ต้องใคร่ครวญให้รู้ว่าอะไรเป็นกุศล อกุศล มีคุณ มีโทษ^{๑๐๙} และต้องปฏิบัติตามหลักมรณวาส ธรรม คือ หลักสังกะระ ทมะ ขันติ จาคะ^{๑๑๐} หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตา^{๑๑๑} หลักพลีกรรม ๕ คือ การสงเคราะห์ญาติ การต้อนรับแขก การทำบุญอุทิศให้ ผู้ตาย การเสียภาษีอากร การทำบุญอุทิศให้เทวดา^{๑๑๒} หลักโลกาภิยะ^{๑๑๓} หลักสัปปริสธรรม ๗ คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาอันสมควร รู้จักชุมชน รู้จัก เลือคนบุคคล^{๑๑๔} เป็นต้น

๓.๖ ระบบสังคมและการเมืองสงฆ์

สังคมภิกษุบริษัทหรือสังคมสงฆ์ เป็นสังคมที่เด่นชัดที่สุดสำหรับการออกแบบ หรือการบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management)^{๑๑๕} ทั้งนี้เพราะว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระอำนาจสูงสุดเต็มที่ในการสร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมที่ใช้ระบบ ธรรมาธิปไตยเป็นหลัก^{๑๑๖} คำว่า สังคมสงฆ์ หมายถึง หมู่ ชุมชนสาวกของพระพุทธเจ้า

^{๑๐๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๔.

^{๑๐๙} อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

^{๑๑๐} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๕๔๕.

^{๑๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๑๑๒} อภ.จตุกก.อ. ๒/๖๑/๓๕๓.

^{๑๑๓} ภาษิตไทยโบราณจัดสรรทรัพย์ไว้ ๕ ส่วน คือ ใช้นี้เก่า (บิดามารดา) ใส่ปากงูเห่า (สามีภรรยา) สึงดินไว้ (ทำบุญ) ทิ้งลงเหว (ใช้จ่ายประจำวัน) ให้เขาขี้ม (ลูกหลานญาติมิตร), พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

^{๑๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ /๓๓๐/๓๓๓, อภ.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๑๑๕} การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (ตำแหน่งอำนาจหน้าที่) (Organizing) การแต่งตั้ง บุคลากร (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การควบคุม (Controlling), พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, (พิมพ์เป็นธรรมทานในงานฌาปนกิจศพนายสำคัญ ศังวณิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด ๒, หน้า ๖๘.

หรือที่เรียกว่าสาวกสงฆ์, ชุมนุมสงฆ์^{๑๑๓} ซึ่งก็คือหมู่ของภิกษุที่รวมตัวกันเป็นคณะ เป็นกลุ่ม เป็นสังคมเพื่อทำภารกิจหรือเพื่อการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้คำว่า สงฆ์ยังมีความหมายที่สื่อถึงความเป็นองค์กร คณะสงฆ์ทั้งหมด ซึ่งรวมหมายถึงภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรี แม้จะอยู่ห่างกันคนละที่หรือคนละแคว้น ก็ถือว่าเป็นคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าได้ทั้งหมด และยังหมายถึงกลุ่มของภิกษุ ๔ รูปขึ้นไปมาประชุมกันเพื่อทำสังฆกรรมตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเอาไว้อีกด้วย

๓.๖.๑ พัฒนาการระบบสังคมและการเมืองสงฆ์

สังคมเก่าเป็นสังคมที่คนวรรณะต่ำไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ เพราะมีระบบโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ไม่มีเสรีภาพ ไม่มีโอกาสในการพัฒนาสติปัญญาความสามารถของตนเอง^{๑๑๔} เพื่อการแก้ปัญหาของสังคมเก่าดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรงออกแบบสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมแห่งทางเลือกใหม่ ให้เป็นสังคมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ยุติธรรมและปราศจากวรรณะ

๓.๖.๒ การจัดตั้งระบบสังคมสงฆ์

ในทุก ๆ สังคมและการเมืองย่อมมีการจัดตั้งสถาบัน และทำการปกครองบริหารจัดการ ควบคุม และดูแลองค์กรหรือหมู่คณะให้มีความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งมักจะมีการแบ่งอำนาจหน้าที่ออกเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ สังคมและการเมืองสงฆ์ก็คล้ายกัน เพียงแต่ว่าอาจจะต่างกันตรงที่เป้าหมายสูงสุดของสังคมสงฆ์ คือ การลดละกิเลสตัณหา การสลัดตนเองออกจากทุกข์ และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของสังคมสงฆ์ที่เกิดขึ้นจากกรอบของพระวินัยที่มีเป้าหมายเพื่อควบคุมป้องกันกิเลสมิให้กำเริบ และเพื่อความเป็นระบบเรียบร้อยในการสร้างพื้นที่ให้ธรรมะได้เกิดขึ้น ดังเหตุผลที่ปรากฏในการบัญญัติพระวินัย

^{๑๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๔.

^{๑๑๔} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), การเมือง (มิใช่) เรื่องของสงฆ์, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๘.

๓.๖.๓ การบัญญัติพระวินัย

ในการบัญญัติพระวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีอำนาจสูงสุดในการบัญญัติและเพิกถอนพระวินัยในฐานะพระศาสดา แต่พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยจนกว่าจะเกิดเหตุเรื่องราวที่เดือดร้อนเสียหายในหมู่สงฆ์เสียก่อน ทรงบัญญัติในท่ามกลางสงฆ์โดยยกเหตุเรื่องราว ทรงดำหนิติเตียนและชี้โทษของการกระทำนั้น ๆ เมื่อสงฆ์เห็นสอดคล้องถึงเหตุผล จึงได้ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบท^{๑๑๕} พระวินัยเป็นธรรมนุญหรือเป็นหัวใจสำคัญ และเป็นหลักในการปกครองหรือเป็นกรอบทิศทางของการปฏิบัติของหมู่สงฆ์ พระองค์จึงทรงบัญญัติให้สงฆ์ต้องทำการประชุมเพื่อทบทวนกันทุกกึ่งเดือน^{๑๑๖} เพื่อตรวจสอบชำระความประพฤติของกันและกัน ในการบัญญัติพระวินัยนั้นพระองค์ทรงมีเป้าหมายเพื่อการจัดระเบียบสังคมใหม่ ป้องกันความเดือดร้อนชั่วร้ายต่าง ๆ และเป็นการจัดสรรให้มีโอกาสในการพัฒนาชีวิตและสังคม^{๑๑๗} พระองค์มิได้บัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์ แต่ทรงเล็งเห็นประโยชน์สุข ๑๐ ประการที่จะมีต่อสังคมสงฆ์จึงบัญญัติพระวินัย^{๑๑๘} กล่าวโดยย่อ คือ

๑. เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคณะสงฆ์ แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อความยอมรับว่าติแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์โดยส่วนรวมที่จะมีความเรียบร้อย อยู่กันด้วยดี เพื่อผลดีร่วมกันและการยอมรับซึ่งกันและกัน

๒. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งสงฆ์หรือส่วนรวม

๒. เพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกบุคคล แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อกำราบคนหน้าด่าน

๒. เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อส่งเสริมคนประพฤติดีและกำราบคนประพฤติชั่ว

๓. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนที่เป็นสังคมใหญ่ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชน

ทำให้คนมีจิตใจผ่องใส มีจิตใจสงบ แห่มั่น เบิกบาน เกิดศรัทธา มีปิติ และความสุขด้วยอาศัยความดีงามของพระสงฆ์เป็นสื่อ แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

^{๑๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๔๓, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๕-๕๐.

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (รชมช.สิริกร มณีรินทร์ พิมพ์เป็นธรรมทาน, ๒๕๔๕), หน้า ๘-๙.

^{๑๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘ - ๒๙.

๑. เพื่อความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๒. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว
๔. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์เอง คือ คำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือ ทำให้ความเป็นมนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีงาม แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ
 ๑. เพื่อปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
 ๒. เพื่อป้องกันผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ
 ๑. เพื่อให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน
 ๒. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย เพื่อช่วยค้ำจุนให้ระเบียบแบบแผนและระบบการปฏิบัติในหลักการที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน^{๑๒๓}

จะเห็นได้ว่า พระวินัย คือ กฎเกณฑ์หรือกรอบแม่แบบบรรทัดฐานของสังคมสงฆ์ แม้ว่าสังคมจะเป็นสังคมแห่งธรรมะ แต่ก็มีอาจปรากฏดำรงอยู่ได้ถ้าหากปราศจากพระวินัย เพราะพระวินัยช่วยสลายวาระและกำจัดความแตกต่างของบุคคลให้เท่าเทียมกัน พระวินัยจึงเป็นการจัดสรรโอกาสที่ทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบ^{๑๒๔} เหมือนดอกไม้ต่างพรรณที่ถูกเก็บกลั่นมาในภาชนะ แม้บางดอกไม้มีสีสดฐานอันงาม มีกลิ่นหอม แต่ด้วยเพราะดอกไม้กลั่นกัน ย่อมเป็นของไม่น่าดู ไม่น่าชม ดอกไม้เหล่านั้นอันช่างผู้ฉลาด จัดให้เข้าระเบียบวางไว้ในพาน ย่อมเป็นของน่าดู น่าชม แม้ดอกไม้ที่ไม่งาม ก็ยังพลอยให้เป็นของงามได้^{๑๒๕} พระวินัยนั้นมีหลายระดับตามสภาพความจำเป็นของกายภาพ กล่าวคือ ภิกษุมีสีล ๒๒๓ ข้อ ภิกษุณีมีสีล ๓๑๑ ข้อ สามเณรมีสีล ๑๐ ข้อ^{๑๒๖} แต่ทั้งหมดมีลักษณะที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ธรรมวินัยของพระองค์จะมีลักษณะเป็นไปเพื่อคลายความกำหนัดปราศจากทุกข์ ไม่พอกพูนกองกิเลส มัคน้อย สันโดษ สงบ ประกอบความเพียร เป็นผู้เลื่อม

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด , ๒๕๓๙), หน้า ๖๒., พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๓๖.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

^{๑๒๕} พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

^{๑๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๖/๑๖๘, สารตุณฎีกา (ไทย) ๓/๒๕๓/๓๖๑.

ง่าย^{๑๒๗} ถ้าพระธรรมวินัยที่มีลักษณะตรงข้ามจากนี้ให้ถือได้ว่าไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระองค์

ตัวอย่างพระวินัยที่เป็นกรอบของสังคมพุทธบริษัท

ประเภทศีล	ระดับความผิด	ชื่อความผิดอาบัติ	ภิกษุ	ภิกษุณี	วิธีแก้อาบัติ	สามเณร, สามเณรี	อุบาสก, อุบาสิกา
ปาราชิก	ครุกาบัติ	ปาราชิก	๔ ข้อ	๘ ข้อ	ขาดจากเป็นพระทันที	มีศีล ๑๐ ข้อ ๕ ข้อแรก	มีศีล ๕, ศีล ๘ มีนัยยะคล้ายศีลของสามเณร
สังฆาติเสส	ครุกาบัติ	สังฆาติเสส	๑๓ ข้อ	๑๗ ข้อ	อยู่ปริวาสเพื่อสำนึกผิด	เป็นครุกาบัติ ต้อง	
อนิยต	ครุกาบัติ, ลหุกาบัติ	ปาราชิก, สังฆาติเสส, ปาจิตตีย์	๒ ข้อ	-	ขาดจากความ เป็นพระ, อยู่ปริวาสหรือ ปลงอาบัติ	อาบัติปาราชิก (มี ๒ แบบคือ ห้ามเด็ดขาด, ไม่เด็ดขาด) ๕ ข้อหลัง	
นิสสัคคีย์	ลหุกาบัติ	นิสสัคคีย์	๓๐ ข้อ	๓๐ ข้อ	สละวัตถุและ ปลงอาบัติ	เป็นลหุกาบัติ ต้องโทษตามพระวินัย	
ปาจิตตีย์	ลหุกาบัติ	ปาจิตตีย์	๘๒ ข้อ	๑๖๖ ข้อ	ปลงอาบัติ		
ปาฏิเทสนีย์	ลหุกาบัติ	ทุกกฏ	๔ ข้อ	๘ ข้อ	ปลงอาบัติ	ถ้ากลับตัว กลับใจ สำนึกผิด	ถ้ากลับตัวกลับใจ สำนึกผิดแล้ว ขอ สรรณะและศีลใหม่ ก็ กลับเข้าสู่ภาวะความเป็นอุบาสก, อุบาสิกา ได้เหมือนเดิม
เสขยวัตร	ลหุกาบัติ	ทุกกฏ	๑๕ ข้อ	๑๕ ข้อ	ปลงอาบัติ	แล้ว ขอสรรณะและ	
อธิกรณสมณะ	-	-	๓ ข้อ	๓ ข้อ	วิธีระงับอธิกรณ	ศีลใหม่ ก็กลับเข้าสู่ ภาวะความเป็น สามเณร, สามเณรี ได้เหมือนเดิม	
รวม			๒๒๓	๓๑๑			

^{๑๒๗} วิ.จู. (ไทย) ๓ / ๔๐๖ / ๓๒๓-๓๒๔.

๓.๖.๔ การอุปสมบท

จุดเริ่มต้นของสังคัมภีร์เกิดขึ้นจากการเข้ามาบวชของผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า การบวชคือการออกจากเรือน มาเป็นผู้ไม่มีเรือน เป็นอนาคาริก^{๑๒๘} คือไม่มีครอบครัว สละบ้านเรือนออกมาบวช^{๑๒๙} รวมทั้งการสละทรัพย์สินเงินทองภายนอกทั้งหมด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น คือ พระนิพพาน การบวชจึงเป็นประตูด่านแรกของการก้าวเข้าสู่สังคัมภีร์ ทั้งยังเป็นระบบของการคัดกรองคุณสมบัติและยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการตกลงยินยอมสมัครใจ ที่จะปฏิบัติตามพุทธบัญญัติในมาตรฐานเดียวกัน^{๑๓๐} วิธีการอุปสมบทมีทั้งหมด ๘ วิธีตามเงื่อนไขและเวลาที่เปลี่ยนไปกล่าวคือ

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง

๒. ติสระณคณุปสัมปทา หรือ สรณคณุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยถึงไตรสรณะในยุคที่คณะสงฆ์มีน้อย เมื่อทรงอนุญาตวิธีที่ ๑ แล้ว วิธีที่ ๒ นี้ก็เปลี่ยนนำไปใช้สำหรับการบรรพชาสามเณร

๓. ผู้ตติงตุดตัมมอุปสัมปทา เป็นวิธีการอุปสมบทของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

๔. โอวาทปฎิคคหอุปสัมปทา อุปสมบทด้วยการรับโอวาทของพระมหากัสสปะ

๕. ปัญหาพยากรอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยการตอบปัญหาของโสปากสามเณร

๖. ครุธรรมปฎิคคหอุปสัมปทา หรือ อัญญครุธรรมปฎิคคหอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘ ของพระนางมหาปชาบดีโคตรมี

๗. ทูเตนะ อุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยทูต ที่ทรงอนุญาตแก่นางคณิกาอัฏฐกาสิ

^{๑๒๘} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ:มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สอนนาค - สอนจิต : ชีวิตพระ - ชีวิตชาวพุทธ, (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๕.

^{๑๓๐} บุคคลที่ห้ามบวช ๖๓ ประเภท คือ ๑๑ ประเภทแรก ห้ามบวชเป็นพระเด็ดขาด ถ้าบวชแล้วต้องให้สึก, อีก ๒๐ ประเภท ห้ามบวชเป็นพระ ถ้าบวชแล้วสงฆ์ต้องอาบัติทุกกฏ, อีก ๓๒ ประเภท ห้ามบรรพชาเป็นสามเณร ถ้าบรรพชาแล้ว ผู้ให้บรรพชาต้องอาบัติทุกกฏ (หมายเหตุ : ๒๐, ๓๒ ไม่มีข้อห้ามเด็ดขาด ถ้าบวชหรือบรรพชาไปแล้ว บุคคลผู้นั้นย่อมเข้าถึงภิกษุภาวะโดยบริบูรณ์ แม้จะรู้เข้าภายหลังก็ไม่จำเป็นถึงขนาดต้องให้สึก, เป็นดุลยพินิจของพระอุปัชฌาย์ที่จะยินยอมต้องอาบัติทุกกฏ), วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๕/๑๘๔-๑๘๖.

๘. วัฏฐวาจิกาอุปสัมปทา การอุปสมบทมีวาจา ๘ คือ ทำญัตติจุตตุตถกรรม ๒ ครั้ง จากภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ เพื่อการอุปสมบทภิกษุณี^{๑๓๐}

ข้อน่าสังเกตอีกอย่างก็คือ พระอุปัชฌาย์จะแนะนำอนุสาสน์ ๘ คือ นิสสัย ๔ ซึ่งมีการอาศัยโทษนะคือคำขำที่ฟังได้ด้วยปลิแข็ง อาศัยผ้าบังสุกุล อาศัยเสนาสนะคือคางไม้ อาศัยยาคือน้ำมูตรเน่า และอภินิหาร ๔ ซึ่งมีการไม่พึงเสพเมถุนธรรม ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่พึงจงใจพรากสัตว์เสียชีวิต ไม่พึงกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม^{๑๓๑} ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องสะท้อนลักษณะของการดำเนินชีวิตของพระในพระพุทธศาสนาซึ่งแตกต่างจากนักบวชอื่น ๆ ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๓.๖.๕ ระบบการปกครองของสังคมสงฆ์

ภายหลังเมื่อมีพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้นและการบัญญัติพระธรรมวินัยสมบูรณ์มากเพียงพอ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกฐานะอำนาจความเป็นใหญ่ของพระองค์ให้แก่สังคมสงฆ์ ทรงให้สงฆ์กระทำหน้าที่ปกครองกันเอง โดยให้ยึดพระธรรมวินัยที่ได้ทรงบัญญัติไว้แล้วเป็นหลักในการปกครองหรือการอยู่ร่วมกัน ดังพระดำรัสที่ว่า อานนท์...ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย... (แต่ถึงกระนั้น) ถ้าหากสงฆ์ปรารธนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ถอนได้^{๑๓๒} ในเชิงอำนาจการปกครองปรากฏว่าพระองค์มิได้แต่งตั้งใครเป็นศาสดาแทนพระองค์หรือมิได้มอบอำนาจการปกครองไว้ที่พระอรหันต์สาวกรูปใดรูปหนึ่ง แม้ว่าพระอรหันต์นั้นจะมีคุณสมบัติสติปัญญาความสามารถก็ตาม ดังตัวอย่างเมื่อครั้งพระพุทธทศกราบทูลขอเพื่อปกครองคณะสงฆ์ถึง ๓ ครั้งว่า พระพุทธเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงพระชราภาพ... โปรดมอบภิกษุสงฆ์ให้ข้าพระพุทธเจ้าเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจะปกครองภิกษุสงฆ์... ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงตรัสปฏิเสธว่า อย่าเลยเทวทัต เธออย่าขบใจที่จะปกครองภิกษุสงฆ์เลย..

^{๑๓๐} ญัตติจุตตุตถกัมมอุปสัมปทา คือ รูปแบบการบวชที่ต้องอาศัยมติในที่ประชุมที่ต้องยินยอมเห็นชอบร่วมกันแบบเอกฉันท์เท่านั้น, ในเขตเมือง มีพระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ไม่ต่ำกว่า ๑๐ รูป และในเขตชนบทไม่ต่ำกว่า ๕ รูป และ จากข้อ ๔-๘ เป็นการบวชพิเศษเฉพาะกาลหรือบุคคล, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๖๓-๕๖๔.

^{๑๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘-๑๒๙/๑๙๗-๑๙๘.

^{๑๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔-๑๖๕.

เทวทัต แม้แต่สารีบุตรและโมคคัลลานะเรายังไม่มอบภิกษุสงฆ์ให้ เราจะมอบภิกษุสงฆ์ให้ เธอซึ่งเป็นคนต่ำช้า บริโภคปัจจัยจุกกลืนน้ำลายได้อย่างไรเล่า^{๓๔} ผู้วิจัยเห็นว่าจากพุทธพจน์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าไม่ประสงค์ที่จะให้ใครมาทำหน้าที่หรือสถานะต่อจากพระองค์ แม้จะปรากฏว่ามีภิกษุที่มีคุณสมบัติที่ดีที่สุดในขณะนั้นที่พร้อมที่จะเป็นผู้นำก็ตาม แต่ในที่สุดแล้วพระองค์ทรงเลือกที่จะมอบให้สังคมสงฆ์มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองร่วมกัน ภายใต้กรอบหรือขอบเขตของพระธรรมวินัยที่ได้ทรงวางกำหนดหรือบัญญัติไว้แล้ว

๓.๖.๖ ตำแหน่งอำนาจหน้าที่ในสังคมสงฆ์

หลังจากพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนา ได้มีบุคคลที่เลื่อมใสศรัทธาและขอเข้ามาบวชเป็นจำนวนมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดบทบาทหรืออำนาจหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า อำนาจหน้าที่ดังกล่าวมิใช่สถานะในรูปแบบของตำแหน่งยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ต้องได้รับการแต่งตั้งแต่อย่างใด เป็นเพียงธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันในฐานะความสัมพันธ์ในเชิงสังคมเท่านั้น เหมือนดังสถานะของบิดามารดา บุตรหรือสามีภรรยา เป็นต้น อำนาจหน้าที่ในสังคมสงฆ์หรือธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติต่อกันนั้นมี ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. ระบบอุปัชฌาย์อาจารย์ สืบเนื่องจากภิกษุที่เข้ามาบวช ประพฤติไม่งาม ไม่เรียบร้อย ทั้งการนุ่งห่ม มารยาท เทียบบิดาบาป ไม่มีใครคอยดัดเตือนพรับสอน จึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ๓ ประการ คือ เป็นผู้ฉลาดสามารถ ทรงศีลทรงธรรม และมีอายุพรรษา ๑๐ ขึ้นไปเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้เป็นผู้ดูแลความประพฤติ อบรมสั่งสอนสัทธวัชหรืออันเตวาสิก (ศิษย์ของตน) เข้าไปตั้งจิตสนธิทสนมในอันเตวาสิกจันบุตร อันเตวาสิกจักเข้าไปตั้งจิตสนธิทสนมในอาจารย์จันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้อาจารย์และอันเตวาสิกจักมีความเคารพยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไปบุญในพระธรรมวินัยนี้^{๓๕} กล่าวโดยย่อ พระอุปัชฌาย์ มีหน้าที่ ๓ อย่าง คือ ยกอุลบุตรขึ้นสู่เพศบรรพชิต ให้ที่พึ่งพึ่งอาศัยและการศึกษาอบรม สรุปก็คือ ปกครองดูแลความ

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖/๑๘๑.

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๖-๗๗/๑๐๕-๑๐๗.

เป็นอยู่ของสหวิหริกรด้วยความเอื้อเพื่อเกื้อกูลจุบิคากับบุตร^{๓๖} เพราะผู้ที่เข้ามาสู่การอุปสมบทเบื้องต้นยังไม่รู้ธรรมวินัย ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ต้องขอให้อุปัชฌาย์เข้ามาดูแล^{๓๗}

๒. ระบบวัตร ข้อกำหนดการยึดถือปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ อาจารย์สหวิหริกรและอันเตวาสิกที่จะต้องประพาศติดต่อกัน เรียกว่า อุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตร สหวิหริกรวัตร และอันเตวาสิกวัตร^{๓๘} นอกจากนี้ยังรวมถึงข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสสัย เพื่อศึกษาอบรมตนในสำนักของอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา ๕ ปี (นิสัยมุตตะกะ)

๓. ระบบกัลยาณมิตร ความเป็นกัลยาณมิตรเป็นระบบสังคมแบบพอปกครองดูแล ความเป็นกัลยาณมิตร มีความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันตามหลักสาราณียธรรม ๖ คือ กระทำ พุศฺ คิดต่อกันด้วยเมตตา รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีศีลและทักขิณเสมอกัน^{๓๙} ซึ่งก็ปรากฏชัดจากกรณีพระบัญญัติในคราวที่สงฆ์ป่วยไข้ไว้ว่า พวกเธอไม่มีมารดาบิดา ถ้าพวกเธอไม่พยายามกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ... ถ้ามีอุปัชฌาย์ อาจารย์สหวิหริกร... อันเตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต(หรือ)จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มี... สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้นั้น ถ้าไม่พยาบาลต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๐}

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๖๕.

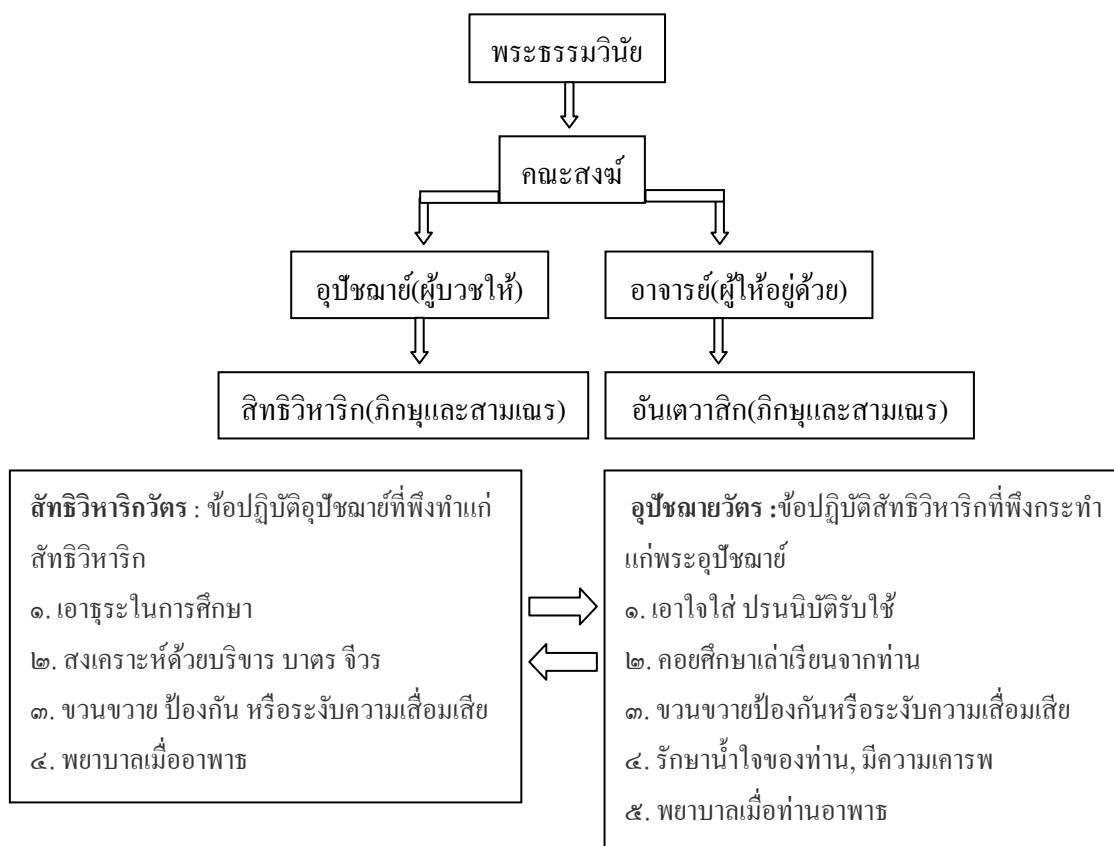
^{๓๗} พระพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สอนนาค - สอนนิต : ชีวิตพระ – ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๓๐.

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖-๗๕/๘๒-๑๑๖.

^{๓๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๒.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐-๒๔๑.

ตัวอย่างโครงสร้างอำนาจหน้าที่ในสังคมสงฆ์

๓.๖.๗ ระบบควบคุมและการลงโทษของสงฆ์

ในทุกสังคมมีทั้งคนดีและไม่ดี พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อการควบคุมป้องกันยังยั้งความเสียหายและเพื่อการลงโทษผู้กระทำความผิด เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีและเพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต^{๑๔๑} การลงโทษนั้นเป็นพุทธวิธีในการสั่งสอนฝึกฝนอบรมคน คือ ลงโทษด้วยวิธีแบบสุภาพ, วิธีแบบรุนแรง, และวิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงผสมกัน ถ้านุรุษผู้ที่ควรฝึกได้แต่ฝึกไม่ได้ด้วยวิธีทั้ง ๓ พระองค์ก็จะฆ่าเขาทิ้งเสีย คือ ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน^{๑๔๒} การลงโทษหรือที่เรียกว่า นิคคกรรมนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางลำดับบทลงโทษจากเบาไปหาหนัก ๕ วิธี คือ

^{๑๔๑} สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”, *พุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน, ๒๕๓๗) : ๖๑.

^{๑๔๒} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๖๕-๑๗๑.

๑. ตัชฌนียกรรม การลงโทษด้วยการป่าวประกาศต่อหน้าสงฆ์^{๑๔๓}
 ๒. นิยสกรรม การลงโทษด้วยการถอดยศและการตัดสิทธิ์^{๑๔๔}
 ๓. ปัพพาชนียกรรม การลงโทษด้วยการขับไล่ออกจากหมู่สงฆ์^{๑๔๕}
 ๔. ปฏิสธารณียกรรม การลงโทษด้วยการให้สำนึกผิด เช่น การให้ไปขอขมา^{๑๔๖}
 ๕. อุกเขปนียกรรม การลงโทษด้วยการขกออกจากหมู่^{๑๔๗} ห้ามฉัน ห้ามอยู่ร่วมกับสงฆ์(คล้ายถูกคว่ำบาตรหรืออยู่ปริวาส) เพราะเหตุไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ^{๑๔๘}
- การเกิดโทษ คือ เกิดเหตุความไม่ดีไม่งามหรือเหตุความเสื่อมเสียเดือดร้อนนั้นเรียกว่า เกิดอธิกรณ์ หมายถึง โทษเรื่องราวความเสื่อมเสียหรือคดีความในบริบทที่เป็นคดีของพระสงฆ์^{๑๔๙} ซึ่งอธิกรณ์หรือคดีความนั้นเกิดจาก ๔ สาเหตุ คือ^{๑๕๐}
๑. วิวาทธิกรณ์ คือ การทะเลาะวิวาทโต้แย้ง คำทอกัน หรือว่ากล่าวกันไปคนละทาง ไม่ลงรอยกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย เช่น นิมิใช่ธรรม... นิมิใช่วินัย... นีตถาคตไม่ได้ประพฤติมา... นีตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้... นีอาบัติไม่ชั่วหยาบ^{๑๕๑}
 ๒. อนุวาทธิกรณ์ คือ การโจท ฟ้อง กล่าวหา ใส่ความกันด้วยศีลวินัย อจารวินัย ทิฎฐิวินัย และอาชีวะวินัย^{๑๕๒}

^{๑๔๓} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑-๑๐/๑-๒๑.

^{๑๔๔} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๑-๒๐/๒๑-๓๘.

^{๑๔๕} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑-๓๒/๓๙-๖๕.

^{๑๔๖} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๓๓-๔๕/๖๕-๘๕.

^{๑๔๗} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๔๖-๖๔/๘๕-๑๕๒.

^{๑๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕๖-๕๕๗.

^{๑๔๙} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุชนากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, หน้า ๔๙.

^{๑๕๐} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐-๓๓๑.

^{๑๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๐., วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

^{๑๕๒} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑-๓๓๒.

๓. **อาปัตตาทิกรณ์** คือ ทะเลาะกันเรื่องวิธีการทำ ขั้นตอนหรือลำดับการปรับอาบัติ และการปลดปล่อยให้พ้นผิดจากอาบัติที่ล่วงละเมิด^{๑๕๓}

๔. **กิจจาริกรณ์** คือ ทะเลาะกันเรื่องวิธีการทำ ขั้นตอนหรือลำดับสังฆกรรม^{๑๕๔}

๓.๖.๘ วิธีการระงับอธิกรณ์

เมื่อเกิดโทษขัดแย้งกันหรือเกิดเหตุอธิกรณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจาก ๔ สาเหตุ คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาทิกรณ์ และกิจจาริกรณ์ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ใช้วิธีการตัดสินหรือการแก้ไขปัญหาให้ยุติลงด้วยหลักอธิกรณ์สมณะ ๗ คือ ธรรมเนียมระงับอธิกรณ์หรือวิธีการดำเนินการเพื่อระงับเหตุที่ยังไม่เกิดขึ้นและเกิดขึ้นแล้วให้ยุติลง อธิกรณ์สมณะ ๗ คือ

๑. **สัมมุขาวินัย** คือ การตัดสินด้วยการตกลงยอมรับผิดในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัยและพร้อมหน้าบุคคลคู่กรณี

๒. **สติวินัย** คือ การตัดสินโดยอ้างว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์(พระอริยะ)

๓. **อมุพพวินัย** คือ การตัดสินยกประโยชน์ให้แก่ภิกษุผู้เป็นบ้ำ

๔. **ปฎิญญาตกรณะ** คือ การตัดสินลงโทษตามคำรับสารภาพของผู้กระทำผิด

๕. **เยภยยติกา** คือ เมื่อตกลงหาข้อยุติไม่ได้ ก็ตัดสินด้วยการใช้เสียงข้างมาก

๖. **ตัสสปาปิยติกา** คือ วิธีลงโทษโดยตัดสินผู้กระทำผิดเมื่อสงฆ์พิจารณาตามพยานหลักฐานแล้ว แม้ว่าผู้กระทำผิดจะไม่ยอมรับสารภาพก็ตาม

๗. **ติณวัตถารก** คือ วิธีการประนีประนอม พุดคุย ปรับความเข้าใจหรือให้เลิกแล้วต่อกัน^{๑๕๕}

^{๑๕๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒ หลักสูตรนักธรรมชั้นโท, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๔-๑๖๐, พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), พระพุทธศาสนาปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕๘-๓๖๑.

^{๑๕๔} วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก, (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑ - ๘.

^{๑๕๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๓๓๖, วิ.จู. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๓/๒๑๘-๒๔๑.

กล่าวโดยสรุป ก็คือ เมื่อเกิดเหตุอิทธิพลขัดแย้งกัน ๔ อย่าง สังคมสงฆ์สามารถเลือกใช้วิธีการตัดสิน(อิทธิพลสมณะ)ตามความเหมาะสมได้ถึง ๗ วิธี คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ ตัดสินได้ ๒ วิธี คือ สัมมุขาวินัย, เขุขยสิกขา

๒. อนุวาทาธิกรณ์ ตัดสินได้ ๔ วิธี คือ สัมมุขาวินัย, สติวินัย, อมูพหวินัย, ตัสสปาปิยสิกขา

๓. อาปัตตาธิกรณ์ ตัดสินได้ ๓ วิธี คือ สัมมุขาวินัย, ปฏิญญาตกรณะ, ตินวัตถการกะ

๔. กิจจาธิกรณ์ ตัดสินได้ ๑ วิธี คือ สัมมุขาวินัย^{๕๖}

๓.๗ สังคมสงฆ์สังคมอุดมคติ

เป็นที่ทราบกันว่า พระพุทธเจ้าทรงมีชาติกำเนิดและพระเครื่องญาติเป็นวรรณะกษัตริย์ ในขณะที่เดียวกันอิทธิพลของระบบวรรณะก็ยังได้รับการปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดจึงเป็นไปได้ที่พระองค์จะไม่รู้ ไม่เข้าใจในระบบโครงสร้างของสังคมที่เป็นอยู่ แต่เมื่อพระองค์ทรงสร้างสังคมสงฆ์เป็นสังคมของพระองค์เอง กลับพบว่าสังคมสงฆ์มีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับระบบวรรณะ กล่าวคือ พระองค์ได้บัญญัติพระวินัยเพื่อทำการสลายระบบวรรณะ โดยคนที่เข้ามาบวชนั้นไม่ว่าจะเป็นคนที่มีฐานะวรรณะใด ๆ มีสกุลสูงต่ำหรือมีพื้นเพแตกต่างกันอย่างไร เมื่อเข้ามาบวชแล้วจะต้องปฏิบัติตามพระวินัยโดยเสมอเหมือนกันทุกคนมีสิทธิในการได้รับโอกาสหรือประโยชน์ที่เกิดจากสังคมสงฆ์ โดยภาพรวมก็คือ พระองค์ทรงคาดหวังที่จะให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งความเสมอภาคทางด้านจิตใจ และ ความเสมอภาคทางด้านวัตถุ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๗.๑ ความเสมอภาคทางด้านจิตใจ

ความเสมอภาคทางด้านจิตใจนั้นเป็นความรู้สึกของการได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมเท่าเทียมกันเหมือนกับคนอื่น ๆ ตามเงื่อนไขที่พระวินัยได้กำหนดไว้ กล่าวคือ ถ้ากระทำความผิดต้องชอบธรรมก็ย่อมได้รับความถูกต้องชอบธรรมเสมอเหมือนกัน ถ้ากระทำความผิดวินัยก็ต้องได้รับการลงโทษเสมอเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จาก

^{๕๖} วิ. ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๒๔๒/๔๐๐, กงฺขา.อ. ๓๓๘-๓๓๙, อญ.พุท. ๒๐/๒๐๒-๒๐๓/๑๒๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒๘-๒๒๙.

๑. **ความเสมอภาคในระบบพรรษา** อายุพรรษา คือ รูปแบบของการนับอายุ โดยนับอายุพรรษาตั้งแต่วันแรกที่เริ่มบวช ซึ่งถูกนำมาเป็นเงื่อนไขประตูปานแรกของการก้าวไปสู่สังคมที่ปราศจากวรรณะ เป็นสังคมแห่งความเสมอภาค เงื่อนไขนี้ ถือว่าเป็นความสำเร็จในการจัดระบบสังคมของพุทธศาสนา^{๑๕๗} กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้สังคมสงฆ์ยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจักรกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศตามลำดับพรรษา^{๑๕๘} แม้ว่าภิกษุที่มาบวชทีหลังจะมีอายุมาก มีชาติตระกูลสูง มีตำแหน่งหรือสถานะทางสังคมเป็น พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ และศูทร เมื่อเข้ามาบวชทีหลังจะต้องเคารพผู้ที่บวชก่อนเสมอ ดังเช่น พระติสสะผู้เป็นวรรณะกษัตริย์ไม่ยอมทำสามิจักรกรรมคือการต้อนรับ การลูกรับไหว้แก่พระที่มีอายุพรรษามากกว่าตน พระองค์จึงดำหนิและตัดสินว่าพระติสสะเป็นฝ่ายผิดและให้เป็นผู้ไปขอขมาโทษต่อพระที่มีอายุพรรษามากกว่า^{๑๕๙}

ในเชิงธรรมะแล้ว ระบบพรรษาก็ยังช่วยเป็นเครื่องมือในการลดละทิฐิฐิมานะได้อีกด้วย ดังเจ้าศากยะทั้ง ๖ พระองค์ เมื่อบวชทีหลังก็ต้องทำสามิจักรกรรม คือ การเคารพกราบไหว้ต่อพระอุบาลีผู้เป็นช่างตัดผม^{๑๖๐} ดังนั้น หลักระบบอายุพรรษาหรือหลักอาวุโส-ภันเต (บวชทีหลัง-บวชก่อน) จึงเป็นหลักที่สร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้นวรรณะ เป็นสังคมแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งก็จัดเป็นลักษณะสำคัญของระบบสังคมนิยม และโดยหลักสากลแล้ว ความเสมอภาคถือว่าเป็นหลักแห่งความยุติธรรมและความเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์^{๑๖๑}

๒. **ความเสมอภาคในเพศวิถี** การบวชภิกษุณีจัดว่าเป็นปรากฏการณ์ของการบุกเบิกพื้นที่ของความเสมอภาคเกี่ยวกับสิทธิทางเพศ คือ ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะบวชได้เท่าเทียมกันหากมีคุณสมบัติครบถ้วนตามพุทธบัญญัติไม่ว่าจะอยู่วรรณะใด เพศใด โดยเฉพาะ

^{๑๕๗} วราคม ทีสุกะ, *ความคิดทางสังคมและทฤษฎีทางสังคมวิทยา*, (กรุงเทพฯ: ประทานพร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๕.

^{๑๕๘} วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕-๑๒๖.

^{๑๕๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระธรรมปทัฏฐคณาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓-๖๓.

^{๑๖๐} พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), *ประวัติอนุพุทธสังเขป ๕๕*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑๕๓๘), หน้า ๑๘.

^{๑๖๑} ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๕๕.

นักบวชหญิงซึ่งไม่เคยปรากฏมีในสังคมอินเดียมาก่อน เพราะในทางวัฒนธรรมของอินเดีย สถานภาพของผู้หญิงนั้นเป็นเพียงแค่สมบัติของผู้ชาย ดังที่ปรากฏตามองค์กามสูมิจนจาร ๒๐ จำพวก คือ หญิงที่ซื้อไถ่มาด้วยทรัพย์ หญิงที่เป็นทั้งภรรยาเป็นทั้งทาส เป็นต้น พระองค์ให้โอกาสความเสมอภาคศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แม้ว่าสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมอาจจะยังไม่เอื้ออำนวยต่อนักบวชสตรีมากนักก็ตาม แต่อย่างน้อยก็ยังเป็นการยอมรับความเป็นจริงเกี่ยวกับสติปัญญาความสามารถของสตรี ที่เท่าเทียมกับบุรุษในเรื่องของโอกาสการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า อานนท มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโศคาปัตติผล สกิทคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผลได้^{๑๖๒} อันเป็นนัยยะแสดงว่า บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่ แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน

อาจมีคนตั้งคำถามว่า ถ้าเสมอภาคทางเพศแล้วทำไมภิกษุณีจึงมีศีลข้อห้ามมากมาย ซึ่งก็อาจถูกมองว่าไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดพระวินัยหรือกฎระเบียบตำแหน่งหน้าที่ อำนาจความรับผิดชอบ สถานะบทบาท หรือเงื่อนไขต่าง ๆ ของการอยู่ร่วมกันนั้นเป็นการจัดวางความสัมพันธ์เชิงสังคม ไม่ใช่การกีดกันหรือบังคับขู่เข็ญ แต่เป็นการจัดวางการปฏิบัติต่อกันตามความเหมาะสมแก่สถานภาพ ดังนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้มองความสัมพันธ์เชิงสังคมว่าเป็นความไม่เสมอภาคเท่าเทียม แต่ทรงมองหลักสิทธิของการเข้าถึงประโยชน์หรือโอกาสต่างหากเล่าว่าเป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องแสดงถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๓. ความเสมอภาคในเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน การบวชเป็นการแสดงถึงสภาพการยอมรับที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขร่วมกัน ทุกคนที่บวชย่อมมีอิสระเสรีภาพในการที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ เป็นเสรีภาพที่ต้องมีความรับผิดชอบหรืออยู่ในขอบเขตแห่งพระธรรมวินัย เพราะเป็นความจริงที่ว่า หากบุคคลใช้เสรีภาพที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ในที่สุดสังคมนั้นก็จะมีเสรีภาพหลงเหลืออยู่เลย^{๑๖๓} ดังนั้น พระวินัย คือ หลักมาตรฐานที่ต้องปฏิบัติเสมอเหมือนกันหมด ทุกคนจึงมีสิทธิหรือเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ดังจะเห็นได้ชัดเจนในหลักมหาปวารณาเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป แล้ว

^{๑๖๒} วิ.จ. (ไทย) ๓/๔๐๒/๓๑๖.

^{๑๖๓} ประสงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก – ตะวันตก (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓๘.

ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า บัดนี้ เราขอปวารณาต่อเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะไม่ติเตียนกรรมอะไร ๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือ^{๑๖๔} นี่แสดงถึงความเสมอภาคเท่าเทียมในมาตรฐานเดียวกันหมด ไม่มีอภิสิทธิ์ชนเพราะเห็นแก่หน้าหรือตำแหน่งหน้าที่การงาน แต่ทั้งนี้ก็ยังมิข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ ในบางกรณีแห่งสถานะหรือภาวะผู้นำที่จำเป็นจะต้องมีข้อยกเว้น เนื่องจากพระพุทธเจ้าในฐานะผู้นำที่จำเป็นจะต้องบัญญัติหรือเพิกถอนพระวินัย ซึ่งจำเป็นจะต้องแก้ไขหรือปรับปรุงและต้องเผชิญกับสภาพปัญหาต่าง ๆ พระองค์จึงไม่ต้องปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้เฉพาะในบางกรณี เช่น การห้ามแสดงปาฏิหาริย์^{๑๖๕} เป็นต้น ซึ่งเป็นสถานะเผด็จการของผู้นำที่จำเป็นจะต้องบุกเบิกหรือนำพาสังคมใหม่ในระยะแรกเริ่ม

๓.๗.๒ ความเสมอภาคทางด้านวัตถุ

วัตถุปัจจัย ๔ เป็นเงื่อนไขสำคัญข้อหนึ่งของการดำรงอยู่ของสังคมสงฆ์ ถ้าปัจจัย ๔ ขาดแคลนก็จะส่งผลให้การปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความยากลำบาก ดังพุทธดำรัสที่ตรัสว่า ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง^{๑๖๖} แต่ถ้าเกิดมีมากเกินไปก็จะเกิดกิเลสตัณหา ดุจดั่งผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ ดอกอ้อฆ่าต้นอ้อ ลูกม้อฆ่าต้นม้อ^{๑๖๗} ดังนั้น ในระบบของสังคมสงฆ์ ก่อนบวชจะต้องสละทรัพย์สินเงินทอง^{๑๖๘} เมื่อบวชแล้วก็ต้องใช้สอยปัจจัย ๔ เพียงเพื่อการยังชีพให้เพียงพอเท่านั้น ไม่ใช่บริโภคหรือใช้สอยเพื่อการบำรุงบำเรอให้ร่างกายสวยงาม หรือเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน^{๑๖๙} ปัจจัย ๔ ที่เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของสงฆ์ เรียกว่า **อัฐฐบริวาร ๘** คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิดโกนหรือมิดตัดเล็บ เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ^{๑๗๐} แต่ใน

^{๑๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๕/๓๑๒.

^{๑๖๕} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๖/๑๓๗.

^{๑๖๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๕๕.

^{๑๖๗} วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๓๕/๑๘๐.

^{๑๖๘} ที.ส. (ไทย) ๕/๑๕๔/๖๕-๖๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๑๕-๒๒.

^{๑๖๙} พระครูบรรพตวิหารการ (วินัย วินโย), **คู่มือทำวัตรสวดมนต์ฉบับบวชบำเพ็ญพรต วัดมหารณพารามวรวิหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ:อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒๒-๒๒๔.

^{๑๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

ภายหลังทรงอนุญาตให้สงฆ์มีทรัพย์สินหรือสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ตามที่ทายกผู้มีจิตศรัทธาถวาย^{๑๑๑} ทั้งนี้เพื่อการอนุเคราะห์ เพื่อการบำบัดทุกข์และการแก้ไขปัญหาคความยากลำบากต่อการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้การใช้สอยปัจจัย ๔ ยังตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า การไม่สะสมส่วนเกินหรือการไม่ยึดถือไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

ความเสมอภาคของการมีหรือการใช้ปัจจัย ๔ อย่างจำเป็น เรียบง่าย และเท่าเทียมกันของสังคมสงฆ์นั้นดูได้จากหลักเครื่องอาศัยของบรรพชิต ที่เรียกว่า นิสัย ๔ คือ กล่าวคือ

๑. อาหาร เป็นความจริงที่ว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร^{๑๑๒} พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุต้องแสวงหาอาหารจากชาวบ้านเป็นหลัก คือ การบิณฑบาตขอข้าวอันหาได้ด้วยป्लीแข้งมากที่สุดไม่เกิน ๓ บาตร และจะต้องแบ่งปันให้กับผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน^{๑๑๓} การแสวงหาอาหารนั้นจะต้องเป็นไปแบบวันต่อวัน ห้ามเก็บสะสมอาหารไว้ล่วงวันหรือค้างคืนตามหลักกาลิก ๔ อีกทั้งทรงห้ามอาหารที่เอ่ยปากขอและยังไม่ได้รับประทาน^{๑๑๔}

๒. เครื่องนุ่งห่ม ผ้าบังสุกุลคือผ้าที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุเก็บเศษผ้าท่อนเล็กท่อนน้อยซึ่งตกอยู่ตามพื้นดิน เปื้อนฝุ่นไม่สะอาดมาเย็บติดปะต่อกันเป็นผืนแล้วซัก เย็บ ย้อมเพื่อใช้เป็นจีวรนุ่งห่มได้ โดยหลักแล้วพระพุทธเจ้าไม่ทรงประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์ทำการสังสมไตรจีวรหรือเครื่องนุ่งห่มเกิน ๓ ผืน ดังจะเห็นได้จากผ้าอติเรกจีวรภิกษุครอบครองเกิน ๑๐ วันต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย^{๑๑๕} ซึ่งเป็นการบังคับให้ต้องสละเพื่อตกเป็นของสงฆ์ส่วนรวม

^{๑๑๑} กรณีห้ามพระรับ แลกเปลี่ยน จำต้องเงินและทอง วิธีแก้ไขถ้าภิกษุรับมาแล้วต้องสละทั้งท่ามกลางสงฆ์และอาศัยฆราวาสที่เรียกว่ากัปปิยการกหรือไวชาวจกรมมาทำหน้าที่เปลี่ยนให้เป็นปัจจัย ๔ ที่สมควรแก่ภิกษุบริโภค, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕, ๓๕๐, ๔๘๗.

^{๑๑๒} สัพเพ สัตตา อาหารภูฏิติกา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ด้วยอาหาร ๔ มีทั้งหยาบและละเอียด คือ กพพิงการหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร วิญญานาหาร, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๓/๒๕๑.

^{๑๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๓๒/๓๕๐.

^{๑๑๔} กาลิก ๔ คือ ยาวกาลิก เข้าถึงเที่ยง, ยามกาลิก วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง, สัตตาหาลิก ภายในเวลา ๗ วัน, ยาวชีวิก ไม่จำกัดเวลา, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๓/๔๑๕.

^{๑๑๕} วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๖๒/๑๒๘.

๓. **ที่อยู่อาศัยหรือเสนาสนะ** พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุอาศัยอยู่ในป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่กลางแจ้ง ลอมฟาง เพื่อทำเป็นเสนาสนะสำหรับการบำเพ็ญจิตภาวนา ภายหลังทรงอนุญาตที่อยู่อีก ๕ ชนิด คือ กุฏิวิหาร อาคารเรือนมุง เรือนชั้น เรือนโล้น^{๓๖} ซึ่งภิกษุสามารถอยู่อาศัยได้แต่ก็ยังนับว่าเป็นอติเรกलग แม้จะเป็นอติเรกलगทรงบัญญัติกำหนดขนาดความใหญ่โตของห้องไว้ยาวไม่เกิน ๑๒ คืบ กว้างไม่เกิน ๙ คืบ โดยคืบพระสุคต ถ้าสร้างให้ล่วงเกินประมาณเป็นสังฆาติเสถ^{๓๗} ที่อยู่อาศัยหรือเสนาสนะหรืออารามนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะผูกขาดไว้เป็นสมบัติส่วนตัวไม่ได้ คณะก็ตาม บุคคลก็ตาม จะนำไปสละหรือยกให้แก่ภิกษุหรือผู้ใดผู้หนึ่งก็ไม่ได้ ถ้านำไปสละหรือแจก(ยกให้)ต้องอาบัติอุลลัจจัย^{๓๘}

๔. **ยารักษาโรค** พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ฉันยาด้วยน้ำมูตรเน่า และยาที่ผสมด้วยเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย^{๓๙} เพื่อป้องกันมิให้เป็นการบำรุงบำเรอร่างกาย

^{๓๖} พระอุทยานเวฬุวันที่พระเจ้าพิมพิสารถวาย, สวนมะม่วงพร้อมสิ่งปลูกสร้างที่หมอชีวกโกมารภัจถวาย, พระเชตะวันพร้อมสิ่งปลูกสร้างที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีถวาย, และบุพพารามพร้อมสิ่งปลูกสร้างที่นางวิสาขาถวาย ทั้งหมดถวายเป็นทรัพย์สินของสงฆ์เพื่อให้ใช้สอยอาศัยอยู่ร่วมกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้าพักอาศัย มิได้ผูกขาดว่าเป็นของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ดังที่ทรงตรัสแก่อนาถบิณฑิกว่า ท่านจงจัดถวายเชตะวันแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มา, วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๘๕-๘๑, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๕/๑๓๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๗๑.

^{๓๗} ในปัจจุบันถือตามมาตราวัดเป็นเมตร คือ ๑ คืบพระสุคตเท่ากับ ๒๕ เซนติเมตร ๒ คืบพระสุคตเท่ากับ ๕๐ เซนติเมตร หรือ ๑ สอกข้างไม้ ดังนั้น ๑ เมตรจึงเท่ากับ ๔ คืบพระสุคตหรือ ๒ สอกข้างไม้, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๔๒-๓๔๘/๓๗๘-๓๘๓, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๓-๓๑๕.

^{๓๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๒ หลักสูตรนักธรรมชั้นโท**, หน้า ๑๔๓-๑๔๖.

^{๓๙} คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร คือ เภสัชทั้ง ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุเจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริวาร คือ บริวารของชีวิตดูกำแพงล้อมพระนครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธ และคอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่ได้นาน เป็นเครื่องบำบัดโรคที่ให้เกิดทุกขเวทนาเนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป, ม.ม.อ. ๑/๑๕๑/๓๕๗, ม.ม.ฎีกา ๑/๒๓/๒๑๓, สารตุฎ.ฎีกา ๒/๒๕๐/๓๕๓, สารตุฎ.ฎีกา ๒/๒๕๐/๓๕๓, ม.ม.อ. ๑/๑๕๑/๓๕๗, ม.ม.ฎีกา ๑/๒๓/๒๑๓, สารตุฎ.ฎีกา ๒/๒๕๐/๓๕๓.

๓.๘ ทรัพย์สินของสงฆ์

ทรัพย์สินของสงฆ์ หมายถึง วัตถุสิ่งของที่ถวายแก่สงฆ์ทั่วไปทั้งหมด เป็นของสงฆ์ทั้ง ๔ ทิศโดยไม่เจาะจงให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เป็นการให้เพื่อให้ตกเป็นของส่วนกลางของสงฆ์ ซึ่งก็แล้วแต่สงฆ์จะตกลงใช้สอยร่วมกัน ถ้าเป็นอาหาร หมายถึง อาหารของพระทั้งหลายทั้งปวง ถ้าเป็นของใช้ หมายถึง ของใช้ของพระทั้งหลายทั้งปวง เมื่อเป็นของสงฆ์แล้วสงฆ์ไม่ใช่ของนั้นก็ตกเป็นของวัดอื่น ๆ ต่อไป โดยหลักการ ก็คือ ภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีสิทธิ์และถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินร่วมกัน สิ่งของที่จะถวายเป็นทรัพย์สินของสงฆ์นั้นมีเป็นจำนวนมากตามหลักทานวัตถุ ๑๐ อย่าง^{๑๐๐} กล่าวโดยย่อ ทรัพย์สินของสงฆ์มี ๒ ประเภท คือ ครุภัณฑ์และลหุภัณฑ์ ได้แก่

๑. **ลหุภัณฑ์** ของเบา เช่น บิณฑบาต เกสซ์ อัฐบริขาร เป็นต้น เป็นของที่แจกกันได้ โดยการแต่งตั้งภิกษุเป็นตัวแทนสงฆ์ในการแจก เช่น อปัมัตตกวิสัยชกภิกษุเจ้าหน้าที่แจกเกสซ์และบริขาร เป็นต้น

๒. **ครุภัณฑ์** ของหนัก ตามที่ท่านแสดงไว้ในพระบาลี มี ๕ หมวด คือ

๑. พื้นดินและของปลูกสร้างเป็นอาราม ตลอดจนต้นไม้
๒. พื้นดินและของปลูกสร้างเป็นวิหาร กุฏิที่อยู่
๓. ของที่เป็นตัวเสนาสนะ เช่น เติงตั้ง พุก หมอน
๔. เครื่องโลหะที่เป็นภาชนะและเครื่องมือ เช่น หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ มีดใหญ่ กะทะโลหะ ขวาน จอบหรือเสียม สว่าน
๕. เครื่องสัมภาระสำหรับทำเสนาสนะและเครื่องใช้ เช่น หวาย ไม้ไผ่ หนุ่ยมุงกระต่าย หนุ่ยปล้อง หนุ่ยทั่วไป ดินเหนียว ของทำด้วยไม้^{๑๐๑}

ครุภัณฑ์นี้ห้ามแจกกันเป็นส่วนตัว ให้ตกเป็นของสาธารณะเพื่อประโยชน์ต่อการใช้สอยร่วมกัน ถ้าแจกให้เมื่อใช้แล้วต้องคืนหรือเอาสิ่งอื่นมาใช้แทน และปรับอาบัติอุลลัจจัยแก่ผู้ที่แจกเป็นส่วนตัว ภิกษุผู้ให้นำครุภัณฑ์ของสงฆ์ คือ สิ่งของ ๕ หมวดนี้

^{๑๐๐} ทานวัตถุ ๑๐ วัตถุควรแก่การให้ทาน คือ ภัตตาหาร น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องอุปโภค เครื่องที่นอน ที่อยู่อาศัย ประทีปโคมไฟ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammathai.org/practice/practice3.php> [๒๖ ตุลาคม ๕๖]

^{๑๐๑} วิมหา (ไทย) ๑/๑๕๕/๑๘๑, วิม (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๕. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, หน้า ๑๔๒-๑๔๔.

ไปสละหรือแจกให้คนให้สละถือว่าเป็นมหาโจร ห้ามไม่ให้สละ ห้ามไม่ให้แจกหรือยกให้เป็นสิทธิ์ขาด ถือว่าน้อมลาภของสงฆ์ไปให้ผู้อื่น ภิกษุที่กระทำได้กล่าวต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์ ยกเว้นการสละโดยของเหลวแลกเปลี่ยนของดี เพื่อประโยชน์ของสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ชาติกรรม^{๑๘๒}

๓.๘.๑ วิธีการแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์

การแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์ ก็คือ การบริหารแบ่งปันจัดสรรปัจจัย ๔ ซึ่งต้องอาศัยกฎระเบียบในการจัดทำ ในการเก็บรักษาและในการแบ่งสรร^{๑๘๓} เป็นต้น ในการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำการประชุมและตกลงกันในการเลือกวิธีการคือกฎบางแห่งไว้สำหรับเก็บสิ่งของที่เป็นของสงฆ์ และแต่งตั้งภิกษุให้เป็นตัวแทนสงฆ์ในการดูแลรักษาและจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์ให้เกิดความเท่าเทียมกัน เช่น ภิกษุการคลัง เรียกว่า ภัณฑาคาริกะ^{๑๘๔} ซึ่งตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายจากสงฆ์เพื่อการแจกจ่ายแบ่งปันนั้นมีปรากฏมากมายหลายชื่อ ซึ่งภิกษุรูปเดียวอาจจะทำหน้าที่ตำแหน่งหลายอย่างพร้อม ๆ กันก็ได้ เช่น เป็นทั้งภิกษุผู้มีตำแหน่งหน้าที่แจกยาสูบ เรียกว่า ยาคุรทชกภิกษุ เป็นทั้งผู้แจกของขบเคี้ยว เรียกว่า ขัชชภาชกภิกษุ เป็นต้น โดยรวมแล้วตำแหน่งหน้าที่สำคัญที่ปรากฏมีดังนี้

๑. ผู้ดูแลแจกจ่ายเครื่องนุ่งห่ม คือ ผู้รับ ผู้เก็บ ผู้แจกจีวร เรียกว่า จีวรปฏิกคากภิกษุ และจีวรภาชกะ^{๑๘๕}

๒. ผู้ดูแลแจกจ่ายอาหาร คือ ผู้รับ ผู้เก็บ ผู้แจกภัตตาหาร เรียกว่า ภัตตทุทเทศกภิกษุ^{๑๘๖}

^{๑๘๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, หน้า ๑๔๕-๑๕๓.

^{๑๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๔๘-๔๔๙.

^{๑๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๑๔๔.

^{๑๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒-๓๔๓/๑๔๓-๑๔๕.

^{๑๘๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๑๔๔, วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๘๐-๓๘๑/๔๑๒-๔๑๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๖๓/

๓. ผู้ดูแลแจกจ่ายเสนาสนะ คือ ผู้รับ ผู้เก็บ ผู้แจกเสนาสนะที่พักอาศัย เรียกว่า เสนาสนคหาปภิกขุ และเสนาสนปัญญาปภิกขุ^{๑๘๗}

๔. ผู้ดูแลแจกจ่ายคิลานเภสัช คือ ผู้รับ ผู้เก็บ ผู้แจกคิลานเภสัช เรียกว่า เภสัชชะภาชกะภิกขุ

ทรัพย์สินที่ตกเป็นของสงฆ์ สังคมสงฆ์เท่านั้นเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการ โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้สงฆ์ใช้อำนาจของตน ด้วยการคัดเลือกภิกษุที่มีคุณสมบัติที่ดีให้เป็นผู้มีอำนาจเข้ามาทำหน้าที่แทนสงฆ์ในการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สิน เพื่อรักษาสงฆ์ของสงฆ์และทำการแจกจ่ายแบ่งปันอย่างยุติธรรม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการแย่งชิงหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้ทำการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามชนิดตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบ แต่ที่สำคัญหลัก ๆ จะต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะความชอบ

๒. ไม่ลำเอียงเพราะเกลียดชัง

๓. ไม่ลำเอียงเพราะงมงาย

๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว

๕. เป็นผู้ฉลาดและรู้จักสิ่งนั้นๆ เป็นอย่างดี^{๑๘๘}

ในส่วนข้อที่ ๕ ที่ว่าต้องเป็นผู้ฉลาดและรู้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ นั้น มีความหมายกว้าง กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักเลือก เป็นผู้รู้จักวินิจฉัย^{๑๘๙} เป็นผู้รู้ประโยชน์ เป็นผู้รู้ธรรม^{๑๙๐} เป็นผู้รู้ประมาณ^{๑๙๑} เป็นผู้รู้กาล^{๑๙๒} เป็นผู้รู้จิตบุคคล^{๑๙๓} เมื่อภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวได้รับการ

^{๑๘๗} อย.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๓/๔๐๑, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๑๘๖/๒๒๒-๒๒๕.

^{๑๘๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๑๓/๑๓๕.

^{๑๘๙} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๔๕.

^{๑๙๐} รู้ธรรมคือ สุตตะ เภยยะ เวชยาภรณ์ะ คาลา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္พภูตธรรม เวทลละ อย.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๑๙๑} เป็นผู้รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร

^{๑๙๒} เป็นผู้รู้กาล คือ รู้จักกาลว่าเป็นกาลแห่งอุเทศ นี่เป็นกาลแห่งปริบฏา นี่เป็นกาลบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกาลหลีกเร้น

^{๑๙๓} จิต ๖ คือ รากจิต โทสจิต โมหจิต สัทธาจิต พุทธิจิต วิตกจิต, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๓-๘๕๔

มอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนสงฆ์ในการแจกจ่ายแบ่งปันทรัพย์สิน การแจกจ่ายที่ยุติธรรมหรือการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันนั้นให้ถือว่าเป็นที่ยุติเด็ดขาดโดยชอบธรรมแล้ว กล่าวคือ สงฆ์ทั้งหมดจะต้องยอมรับในการปฏิบัติหน้าที่ของภิกษุนั้นแม้ว่าจะไม่พอใจก็ตาม เพราะภิกษุที่เป็นตัวแทนสงฆ์ในการแจกจ่ายนั้นได้กระทำในนามของสงฆ์ทั้งหมด ถ้ามีภิกษุบางรูปไม่พอใจมาทำการว่ากล่าวตักเตือนผู้ที่ได้รับมอบหมายจากสงฆ์ พระองค์ทรงได้บัญญัติพระวินัยลงโทษไว้ว่า ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้ว ถึงธรรมคือการปันว่าในภายหลัง เป็นปาจิตติย^{๑๔๔}

๓.๘.๒ หลักความต้องการและความจำเป็น

การจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์จะเน้นที่ความยุติธรรมเท่าเทียมกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ลักษณะ สภาพความต้องการหรือสถานะความจำเป็นของผู้รับเป็นเหตุสำคัญ กล่าวคือ ความจำเป็นของบุคคลนั้น ๆ เป็นเงื่อนไขสำคัญหลัก แม้ว่าสงฆ์ทั้งหมดจะเป็นเจ้าของหรือมีสิทธิ์ที่จะได้ แต่ก็เชื่อว่าจะได้รับตามสิทธิ์หรือตามที่ต้องการครบทุกรูป เพราะถ้าภิกษุนั้นไม่มีความจำเป็นหรือไม่มีเหตุผลเพียงพอก็ยังไม่มีโอกาสจะได้รับ โดยภาพรวมของการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์นั้นจะมีหลักปฏิบัติโดยย่อ ดังนี้

๑. ถ้าอาหารหรือจีวรมีมากพอที่จะแจกทั่วกันได้ ก็จะแจกให้ทั่วถึงกันทั้งหมด
๒. ถ้าสิ่งของมีน้อย ก็ต้องแจกตามลำดับพรรษา หมาดเพียงใด ก็หยุดเพียงนั้น ภายหลังถ้าได้รับสิ่งของเพิ่มมาก็ให้แจกต่อลำดับถัดไป(จากภิกษุที่ได้รับไปก่อนแล้ว)
๓. การแจกเภสัชที่เป็นอาหารก็แจกเหมือนอาหารตามความเป็นจริงของเวลา เพราะติดกฎข้อจำกัดเงื่อนไขของวันเวลา (สัตตาคาฬิกเก็บไว้ได้เพียง ๗ วัน)
๔. เภสัชที่เก็บไว้ได้นานไม่ติดกฎเงื่อนไขของวันเวลา (ยาวชีวิก) มีภิกษุเจ็บไข้ อาพาธลงต้องการยาชนิดใดคงต้องจ่ายไปตามชนิดนั้น(ความจำเป็น,ผู้นั้นสมควรจะได้รับ)^{๑๔๕}

หลักปฏิบัติในการแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์อย่างยุติธรรมดังกล่าว ได้ตั้งอยู่บนหลักความจำเป็นและเหตุผลสมควรที่จะได้รับ ไม่ได้ตั้งอยู่บนขนาดหรือปริมาณของความ

^{๑๔๔} คณะกรรมการแผนกค้ำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย , ภิกษุปาฏิโมกข์ บาลี-แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๓.

^{๑๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

ต้องการที่อยากจะได้ ตัวอย่างของการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินโดยตัวแทนของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่ได้มีปรากฏหลายรูปด้วยกัน เช่น พระทัฬหฬลบุตร กล่าวคือ

พระทัฬหฬลบุตรได้รับเอดักทักคะในด้านภคตทุเทศก์ คือ เป็นผู้ที่มีหน้าที่รับจัดเก็บ แจกภัตตาหารและเสนาสนาปัญญาปะ^{๑๕๖} สงฆ์ได้คัดเลือกหรือมอบหมายให้พระทัฬหฬลบุตรเป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดสรรแบ่งปันปัจจัย ๔ ซึ่งท่านก็ได้มีวิธีปฏิบัติตามหลักคุณสมบัติ ๕ ประการ^{๑๕๗} คือ

ในด้านอาหาร เมื่อมีผู้นิมนต์ฉันภัตตาหาร ท่านจะจัดเฉลี่ยสงฆ์ให้หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปตามลำดับวาระและตามความเหมาะสม^{๑๕๘} โดยพิจารณาเหตุผลด้านต่าง ๆ กล่าวคือ การที่ภิกษุจะได้อาสนะที่ดี ได้น้ำที่ดี ได้อาหารที่ดีนั้นต้องเป็นไปตามลำดับอายุพรรษาของการบวช วัชวุฒิ คุณวุฒิ และเป็นผู้มีความรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าภาพ บางครั้งในการแจกจ่ายภัตตาหาร ท่านยังแจกจ่ายภัตตาหารโดยพิจารณาตามจริตความชอบของแต่ละรูป และบางครั้งก็ใช้วิธีการจับสลากแล้วแจก^{๑๕๙} โดยมีการคัดแยกและจัดแจกสิ่งของที่ประณีตก่อน ส่วนสิ่งของที่ไม่ประณีตจะจัดแจกในรอบลำดับสุดท้าย แต่สำหรับการแจกสิ่งของชิ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีจำนวนมากหรือไม่สำคัญ เช่น น้ำผึ้ง น้ำอ้อย รongเท้า เข็ม มีดโกน เศษผ้าขันธ์จีวร ท่านจะแจกตามความต้องการของภิกษุ แม้ภิกษุจะได้รับแจกแล้วแต่ถ้าต้องการเพิ่มอีกรอบ ท่านก็แจกให้อีก โดยไม่มีการแบ่งแยกเขาหรือเราด้วยคิดว่าจะให้เพียงเท่านี้หรือจะให้เฉพาะแก่ภิกษุนี้ ไม่ให้แก่ภิกษุนั้น

ในด้านเสนาสนะ ท่านยึดระบบการแจกตามระดับอายุพรรษา มีวัชวุฒิคุณวุฒิอย่างไร เป็นพระผู้ใหญ่หรือน้อย เป็นผู้มอุปการคุณหรือมีบทบาทหน้าที่ต่อสงฆ์มากน้อยเพียงใด นอกจากนั้นยังจัดแจกตามจริตอุปนิสัยของภิกษุ ที่มีความคิดเห็นและความรู้ที่คล้ายคลึงหรือความคุ้นเคยชอบพอกัน กล่าวคือ ภิกษุที่มีอิทธาสัยชอบด้านพระวินัย

^{๑๕๖} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๘๐ - ๓๘๓/๔๑๒ - ๔๑๕, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐/๓๑ - ๓๒.

^{๑๕๗} คุณสมบัติ ๕ คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว รู้จักเสนาสนะที่จัดสรรแล้วและยังมิได้จัดสรร, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๗/๑๓๕.

^{๑๕๘} พระครูกลุณยานสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลุณยานธมโม), เอดักทักคะในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๔-๑๔๗.

^{๑๕๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๕.

พระสูตร พระอภิธรรม หรือบำเพ็ญฌานภาวนา เป็นต้น ก็จัดให้พักอยู่ใกล้ๆ กันหรือแยกห่างกันอยู่ในกรณีที่เห็นว่าระบกวนซึ่งกันและกัน^{๒๐๐} ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนคน จำนวนสถานที่ หรือบริเวณว่ามีมากน้อยเพียงใด

ในกรณีพิเศษ ท่านได้จัดเสนาสนะแยกไว้เฉพาะ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้แก่ภิกษุ เช่น ภิกษุอาพาธหรือแก่เฒ่าชรา เป็นต้น ท่านก็จัดให้อยู่ใกล้คน ใกล้ยา ใกล้อาหารหรือสถานที่ที่มีอากาศปลอดโปร่ง ในด้านธรรมาศัยท่านยังเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ให้คำปรึกษาอีกด้วย โดยท่านจะชี้แจงแนะนำว่า นี่ที่ถ่ายอุจจาระ นี่ที่ปัสสาวะ นี่น้ำดื่ม นี่น้ำใช้ นี่คือกฎระเบียบกติกาสงฆ์ ควรเข้าเวลานี้ ควรออกเวลานี้^{๒๐๑} โดยภาพรวมถือว่าท่านได้ปฏิบัติตามธรรมที่เรียกว่าหลักสาราณียธรรม^{๒๐๒} เพราะท่านได้ทำให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่มีความเมตตาต่อกัน มีความยุติธรรมเท่าเทียมกัน มีความสามัคคีและเคารพหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๓.๕ จิตสำนึกมุ่งประโยชน์เพื่อส่วนรวม

การมีจิตสำนึกเพื่อสังคมร่วมกันถือได้ว่าเป็นการเสียสละประโยชน์ตนเพื่อความเสมอภาคเท่าเทียมกันของสังคมทั้งสังคม เพราะถ้าต่างคนต่างทำตามใจชอบของตน ความเสมอภาคหรือความพร้อมเพียงในสังคมย่อมมีอาจเกิดขึ้นได้ โดยรวมสังคมสงฆ์เป็นสังคมของการให้ความเคารพหรือให้ความสำคัญต่อหมู่คณะส่วนรวมเป็นสำคัญ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังทรงให้ความสำคัญและถือส่วนรวมเป็นใหญ่ ทรงตรัสว่าถ้าเห็นว่าจะได้สุขอันยิ่งใหญ่ ด้วยการเสียสละสุขอันเล็กน้อย นักปราชญ์พึงเสียสละสุขอันเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่สุขอันยิ่งใหญ่^{๒๐๓} ในเชิงสังคม ก็คือ การเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม สงฆ์มีอาจดำรงอยู่ได้ด้วยส่วนตัวบุคคล แต่ต้องอาศัยความเป็นสงฆ์ คือ ส่วนรวมทั้งหมด^{๒๐๔} การเคารพสงฆ์ก็คือการเคารพธรรม แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ยังทรงสักการะธรรม เคารพ

^{๒๐๐} วิ.จู. (ไทย) ๖/๑๕๑/๓๐๑ - ๓๐๒.

^{๒๐๑} วิ.จู. (ไทย) ๖/๑๕๑/๓๐๓.

^{๒๐๒} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑.

^{๒๐๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๐/๑๒๓.

^{๒๐๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ, หน้า ๑-๘.

ธรรม นอบน้อมธรรม...^{๒๐๕} นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้สงฆ์ต้องเข้าร่วมสังฆกรรม เพื่อรับทราบเรื่องราวหรือร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ และเพื่อการออกเสียงลงมติร่วมกันหรือขอความเห็นใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. บางสังฆกรรมเป็นการให้ความเคารพคล้อยตามเสียงสงฆ์ส่วนน้อย กล่าวคือ ภิกษุบางรูปคัดค้านไม่ยินยอม ก็ให้ถือว่าสังฆกรรมนั้นไม่ผ่าน เพราะต้องการเสียงเอกฉันท์ทั้งหมดในการผ่านมติ แม้ว่าเสียงส่วนใหญ่จะยินยอมก็ตาม เช่น การอุปสมบทหรือการรับกฐิน เป็นต้น

๒. บางสังฆกรรมเป็นการให้ความเคารพคล้อยตามเสียงสงฆ์ส่วนใหญ่ กล่าวคือ ยึดอาศัยเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ แม้ว่าภิกษุบางรูปจะไม่ยินยอมก็ตาม เช่น การระงับอธิกรณ์แบบเบญจยติกา เป็นต้น

๓. บางสังฆกรรมเป็นเพียงการพูดคุยประนีประนอมหรือการเจรจาไกล่เกลี่ยให้เลิกแล้วต่อกัน ซึ่งเป็นการอาศัยความเกรงใจหรือเห็นแก่หน้าสงฆ์เป็นที่ตั้ง เช่น การระงับอธิกรณ์ตามหลักคณวัตตการวิถี เป็นต้น

พุทธวิธีดังกล่าวล้วนสะท้อนถึงการหล่อหลอมทุกคนที่เข้ามาบวชให้มีอุดมการณ์แห่งสังคมเดียวกัน คือ การรับใช้ส่วนรวมหรือถือเอาประโยชน์สังคมส่วนรวมเป็นหลักมากกว่าตัวบุคคล เป็นการเห็นแก่เพื่อนมนุษย์ ไม่เห็นแก่ตัวเอง

๓.๑๐ สังคมไร้รัฐ

สังคมสงฆ์เป็นสังคมเล็ก ๆ ที่อยู่ร่วมกันเพียงแค่ ๔ รูปก็จัดว่าเป็นสังคมได้ แม้กระทั่งรูปเดียวถ้าปรากฏอยู่ในที่ใดก็สามารถเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นตัวแทนของสังคมสงฆ์ได้เหมือนกัน สังคมสงฆ์มีอำนาจเป็นของตนเอง สงฆ์ทุกรูปต่างมีสิทธิ มีอำนาจอย่างเท่าเทียมกันในการที่จะดำหนิ ตรวจสอบ ตัดสิน ลงโทษ พิจารณาใคร่ครวญรับเข้าหรือไล่ออกจากหมู่ ดังจะเห็นได้จากสงฆ์ ๔ รูป, ๕ รูป, ๑๐ รูป, ๒๐ รูปมีอำนาจสมบูรณ์ที่จะทำสังฆกรรม เช่น การสวดปาฏิโมกข์ การอุปสมบท การสวดอัพภานถอนอาบัติ การปวารณา

^{๒๐๕} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕.

การให้ผ้ากฐิน การสวดสมมติต่าง ๆ^{๒๐๖} เป็นต้น ยังมีจำนวนสงฆ์มากเท่าใด ก็ยังมีพลังอำนาจมากขึ้นเท่านั้น โดยรวมอำนาจของสงฆ์ได้ด้วยหลักพระธรรมวินัย กล่าวคือ พระธรรมวินัยได้กำหนดอำนาจเด็ดขาดไว้สมบูรณ์ ไม่มีอำนาจภายนอกหรือบุคคลใดจะเข้ามาบังคับคัดค้านหรืออยู่เหนืออำนาจพระธรรมวินัยได้ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมอบอำนาจให้ภิกษุหรือใครเข้ามาบริหารจัดการคณะสงฆ์ แต่ทรงให้สังคมสงฆ์ปกครองกันเอง ภายใต้กรอบพระธรรมวินัย และอำนาจของพระธรรมวินัยยังแผ่ไปไม่จำกัดสถานที่และเวลา คือ ภิกษุจะอยู่กันคนละแคว้น ในป่า ในถ้ำ ในบ้าน จะกลางวันหรือกลางคืน มีหน้าตา ผิวพรรณ ภาษา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ วัฒนธรรมแตกต่างกันอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในมาตรฐานเดียวกัน

สังคมสงฆ์จึงเป็นรูปแบบของสังคมและการเมืองที่ไร้รัฐปกครองในอีกมิติหนึ่ง คือ อิสระจากรัฐและรัฐหรือกษัตริย์มิได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ควบคุม หรือกำหนดเงื่อนไขในการเป็นอยู่ รัฐหรือกษัตริย์เป็นเพียงผู้เข้ามาช่วยเหลือ อุปถัมภ์หรืออารักขาในกาลบางครั้งว เป็นสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยธรรมะ ไม่มีใครมีอำนาจสูงสุด ไม่มีใครเป็นตัวแทนในการกดขี่บังคับในการผูกขาดผลประโยชน์หรือการตัดสินใจยุติธรรม ไม่ต้องใช้อำวุธ ไม่ต้องใช้กฎหมายอาญา ไม่ต้องใช้ทหารตำรวจอารักขา ทุกรูปมีเสรีภาพของความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่ อยู่ร่วมกันได้ด้วยการระลึกถึงกันแต่ในแง่ดี มีความรักใคร่ปรองดองสมัคสมาน สามัคคีกัน มีความเคารพให้เกียรติและสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ลักษณะเช่นนี้จัดได้ว่าสังคมสงฆ์ได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นสังคมแห่งความสมบูรณ์แบบที่ไม่มีชนชั้นวรรณะ ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบหรือกดขี่ขูดรีด เป็นสังคมที่มีความเสมอภาคยุติธรรมเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

๓.๑๑ สรุปแนวคิดสังคมนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

การตั้งอยู่ได้ของสังคมใดสังคมหนึ่งจะต้องอิงอาศัยกรอบแนวคิดการปกครองไม่ว่าอย่างใดก็อย่างหนึ่ง เบื้องต้นสังคมชาวพุทธหรือสังคมพุทธบริษัทเกิดขึ้นเนื่องจากสภาพสังคมเก่าเป็นสังคมแห่งความทุกข์ เพราะเป็นสังคมที่ถูกครอบงำจากอิทธิพลความเชื่อที่มีอยู่

^{๒๐๖} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔., พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๓-๕.

ในคัมภีร์พระเวท ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมการบูชาัญญ และระบบการปกครองแบบวรรณะ ที่เชื่อว่าชาติกำเนิดเป็นเครื่องวัดคุณค่าความดีงามของมนุษย์ จากแนวคิดความเชื่อดังกล่าว ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมที่เป็นไปเพื่อการแสวงหาและรักษาอำนาจผลประโยชน์ของคน เฉพาะกลุ่ม ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการกำจัดลงโทษคนในสังคมเดียวกันอีกด้วย กล่าวคือ พวกที่เกิดในวรรณะสูงหรือมีตำแหน่งอำนาจหน้าที่สูง ก็จะพยายามปกป้องผลประโยชน์ของตน และทำการกดขี่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบหรือกีดกันและดูถูกเหยียดหยามคนอื่น ที่อยู่ใต้อำนาจวรรณะต่ำ ซึ่งก็ได้สะท้อนสภาพสังคมที่ไม่มีความยุติธรรม ไม่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

พระพุทธเจ้าทรงใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือในการสร้างสังคมใหม่ เพื่อให้สังคมเป็นสังคมแห่งสติปัญญาตามหลักไตรสิกขา สังคมใหม่นั้นได้ปรากฏตัวในนามที่เรียกกันว่า สังคมพุทธบริษัท ซึ่งประกอบไปด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในส่วนของอุบาสก อุบาสิกา นั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดศีลไว้เพียงศีล ๕ ศีล ๘ เท่านั้น เพราะเหตุว่าพระองค์ไม่สามารถเข้าไปแก้ไขระบบโครงสร้างอำนาจการปกครองได้มากไปกว่านี้ แต่สำหรับใน ส่วนของสังคมสงฆ์ พระองค์ได้บัญญัติศีลและกำหนดทิศทางหรือลักษณะของสังคมได้อย่างอิสระ สังคมสงฆ์ได้เป็นสังคมที่สะท้อนการสลายความแตกต่างหรือสถานะทางชนชั้น วรรณะ เป็นสังคมที่ได้รับการปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมทั้งในด้านสิทธิและโอกาสทั้งใน ด้านกายและจิตใจ นอกจากนี้สังคมสงฆ์ไม่ปรากฏตัวผู้นำที่เป็นปัจเจกภาวะ แต่ปรากฏ สถานะบทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ในเชิงสังคม กล่าวคือ ปรากฏธรรมนิยมปฏิบัติต่อกันใน ฐานะอุปัชฌาย์อาจารย์ ศิษย์หรือกัลยาณมิตร เหมือนดังสถานะหรือหน้าที่ปู่ย่าตายาย บิดามารดาและญาติมิตรกันนั้น

กล่าวโดยรวม สังคมสงฆ์เป็นระบบสังคมที่โครงสร้างอำนาจขึ้นอยู่กับ สังคมส่วนรวม เป็นสังคมที่มีการปกครองกันเอง โดยอำนาจเด็ดขาดจากพระธรรมวินัย ซึ่งมีได้อยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง สังฆ์ทุกรูปมีสิทธิ์ มีอำนาจ มีส่วนร่วมในการปกครอง อีกทั้งสังฆ์ทุกรูปยังมีเป้าหมายเสียสละเพื่อส่วนรวม ให้ความสำคัญ ให้ความเคารพต่อ ส่วนรวมเป็นหลัก นอกจากนี้ ระบบศีลถือได้ว่ายังเป็นธรรมนุญหรือเป็นกรอบปฏิบัติอัน สูงสุดของสังคม ซึ่งได้สร้างความมีศักดิ์ศรี ความเท่าเทียมและความยุติธรรม รวมทั้งได้ สร้างเสรีภาพที่เป็นไปเพื่อรักษาสังคมส่วนรวม

ในส่วนของการจัดสรรทรัพย์สินของสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดการใช้ทรัพย์สินส่วนตัวเท่าที่จำเป็น คือ ให้มีใช้ได้ไม่ขาดแคลนหรือเพียงพอต่อการดำรงเพศบรรพชิต ที่เหลือส่วนเกินทรงให้สละเข้าเป็นของกองกลางเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ทรงอนุญาตให้มีสิทธิในการสะสมเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ทรัพย์สินส่วนรวมจะถูกแจกจ่ายให้ได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึงกัน สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมที่ไม่เอาส่วนเกิน ไม่มีการฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อหรือใช้สอยเกินความจำเป็น และยังเป็นสังคมที่เป็นไปเพื่อการลดละกิเลส ตัณหาความทะยานอยาก ยังมีข้อหน้าสังเกตที่เห็นเด่นชัด ก็คือ พระองค์ไม่ทรงนำรูปแบบหรือระบบทรัพย์สินส่วนกลางของสังคมสงฆ์ไปใช้กับสังคมของอุบาสกอุบาสิกา นี่ก็อาจจะเป็นคำตอบให้รู้ว่า ระบบทรัพย์สินส่วนกลางที่จัดว่าเป็นแนวคิดของสังคมนิยมอาจจะเหมาะสมที่จะนำไปใช้กับสังคมพิเศษเล็ก ๆ หรือสังคมเฉพาะกลุ่มเท่านั้น หรือก็เป็นไปได้ที่รูปแบบของสังคมสงฆ์อาจจะใหม่เกินไปและยังแตกต่างหรือตรงข้ามกับสังคมเก่า ซึ่งก็อาจจะเสี่ยงต่อการถูกต่อต้านจากสังคมเก่าได้ ดังนั้น รูปแบบแนวคิดสังคมนิยมจึงถูกจำกัดและถูกนำไปใช้กับสังคมสงฆ์เพียงสังคมเดียว

ดังนั้น สังคมสงฆ์จึงสอดคล้องหรือมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกับแนวคิดสังคมนิยม หรืออาจจะเป็นแนวคิดสังคมนิยมในอีกลักษณะรูปแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่รูปแบบสังคมนิยมในปัจจุบันที่มีเป้าหมายมุ่งเน้นเพื่อกระตุ้นการผลิตให้มากเข้าไว้ เพื่อจะได้นำไปแข่งขันในระบบตลาดแบบทุนนิยม